

Διασπορά ψευδών ειδήσεων – Αναλυτική προσέγγιση του ά. 191 ΠΚ μετά τον ν. 4619/2019

Φώτιος Σπυρόπουλος

Δικηγόρος - οικονομολόγος, Δ.Ν.

1. Εισαγωγή

1.1 Το φαινόμενο της δημόσιας παραπληροφόρησης, επίσης γνωστό ως “fake news”¹ ή “hoax”², έχει λάβει νέες διαστάσεις στην ψηφιακή εποχή και η διασπορά ψευδών ειδήσεων είναι φαινόμενο το οποίο απασχολεί πλέον και τις νομικές συζητήσεις σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Από τα αυξημένα μέτρα ελέγχου τα οποία υιοθετούν πλέον μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως π.χ. το “Facebook”, προκειμένου να περιορίσουν τη διασπορά ψευδών ειδήσεων³, μέχρι και το “tweet” του Προέδρου των ΗΠΑ Ντόναλντ Τραμπ αναφορικά με το ότι οι δημοσκοπήσεις του Fox News, οι οποίες έδιναν προβάδισμα σε αντίπαλό του για τις προεδρικές εκλογές του 2020, αποτελούν “fake news”⁴, αποδεικνύεται ότι πολύς λόγος γίνεται για τον κίνδυνο που προκύπτει από την διασπορά τέτοιων ψευδών φημών και ειδήσεων – και για αυτόν τον λόγο χώρες όπως

¹ Για ορισμό του όρου “fake news” βλ. όλως ενδεικτικώς: Kai Shu, Amy Sliva, Suhang Wang, Jiliang Tang, Huan Liu, Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective (url: <https://arxiv.org/pdf/1708.01967.pdf> on 07/19/2018, προσπελάστηκε στις 12.04.2021), S. Zaryan, Truth and Trust: How Audiences are Making Sense of Fake News, Lund University, 2017, pp. 6 f. & 61 (url: <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8906886>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021), Lion Gu, Vladimir Kropotov, Fyodor Yarochkin, How Propagandists Abuse the Internet and Manipulate the Public, Forward Looking Threat Research (FTR) (url: https://documents.trendmicro.com/assets/white_papers/wp-fake-news-machine-how-propagandists-abuse-the-internet.pdf, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

² Βλ. ορισμό του όρου «hoax» (url: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hoax>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021): ο όρος hoax χρησιμοποιείται στα αγγλικά για να περιγράψει κάτι ψεύτικο και φαίνεται ότι προέρχεται από τις «μαγικές» λέξεις “Hocus Pocus” (φράση η οποία προσομοιάζει με τη φράση «άμπρα κατάμπρα» που χρησιμοποιείται περισσότερο στη χώρα μας). Πιο ακριβής πάντως φαίνεται να είναι ο όρος Urban Legend (αστικός μύθος), καθώς ένα hoax είναι στην πραγματικότητα μια φήμη, δηλαδή ένας «θρύλος» ο οποίος «περιφέρεται» και διασπείρεται μέσα στο δίκτυο.

³ Dave Lee, Matter of fact-checkers: Is Facebook winning the fake news war?, BBC News, 02 Απριλίου 2019, (<https://www.bbc.com/news/technology-47779782>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

⁴ βλ. Harry Cockburn, Trump calls Fox 'fake news' for citing unfavourable 2020 election polls, The Independent, 19 Ιουνίου 2019, (<https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-fox-news-poll-fake-news-joe-biden-2020-election-us-a8963786.html>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

–ενδεικτικά– η Γαλλία⁵ και η Γερμανία⁶ προχώρησαν ήδη από το 2018 στην ψήφιση νέων νόμων για την καταπολέμηση της παραπληροφόρησης.

Αξίζει, δε, να αναφερθεί ότι τον Οκτώβριο του έτους 2018, εκπρόσωποι διαδικτυακών πλατφορμών, κοινωνικών δικτύων, διαφημιστών και διαφημιστικής βιομηχανίας (Facebook, Google, Mozilla, Twitter, Youtube κ.λπ.) συμφώνησαν σε έναν κώδικα ορθής πρακτικής με αυτορρυθμιστικό χαρακτήρα για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της διαδικτυακής παραπληροφόρησης και των ψευδών ειδήσεων⁷. Στο κείμενο αναγνωρίζεται ότι η διάδοση της παραπληροφόρησης έχει πολλές πτυχές, διευκολύνεται από ένα ευρύτατο τμήμα δρώντων (actors) και το επηρεάζει, εξ' ου και όλοι οι εμπλεκόμενοι έχουν το δικό τους ρόλο να διαδραματίσουν στην αντιμετώπιση της εξάπλωσής της. Τον Σεπτέμβριο του έτους 2020 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε έκθεση αξιολόγησης του κώδικα, στην οποία ανέφερε ότι αυτός αποδείχθηκε πολύτιμο εργαλείο για την επίτευξη μεγαλύτερης διαφάνειας όσον αφορά την πολιτική των διάφορων πλατφορμών για την αντιμετώπιση της

⁵ Στις 22 Δεκεμβρίου 2018 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Γαλλίας εξέδωσε τον νόμο αριθ. 2018-1202 και τον οργανικό νόμο αριθ. 2018-1201 για την καταπολέμηση της χειραγώγησης των πληροφοριών (για το κείμενο του νόμου στην πρωτότυπη μορφή του βλ. url: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000037847559&categorieLien=id&fbclid=IwAR1bXQ7K6gnVGUJN4SkTsfMFTX8BCyG-P123bLVmfWz8KXRShGEGmMttluw>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021). Τον Μάιο του 2020 ψηφίστηκε νέος νόμος με τον οποίο οι διαδικτυακές πλατφόρμες υποχρεούνται να «κατεβάσουν» εντός είκοσι τεσσάρων ωρών παράνομο περιεχόμενο, συμπεριλαμβανομένου περιεχομένου ρητορικής μίσους, υπό την απειλή υψηλότατων προτίμων και φυλάκισης (βλ. url: <https://techcrunch.com/2020/05/14/france-passes-law-forcing-online-platforms-to-delete-hate-speech-content-within-24-hours/?guccounter=2>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021), διατάξεις που όμως κρίθηκαν αντισυνταγματικές μόλις τον επόμενο μήνα από το Συνταγματικό Δικαστήριο της χώρας (για την απόφαση, στη γαλλική γλώσσα βλ. url: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2020/2020801DC.htm>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

⁶ Τον Ιούνιο του έτους 2017 το Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο της Γερμανίας (Bundestag) υπερψήφισε το λεγόμενο Netzwerkdurchsetzungsgesetz (στα Αγγλικά: The Network Enforcement Act, στα Γερμανικά: *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken*, γνωστό επίσης ως the Facebook Act), όπου επιχειρείται η αντιμετώπιση της διασποράς ψευδών ειδήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης [(βλ. ανάλυση του Netzwerkdurchsetzungsgesetz στο πόνημα του Δ. Καραγκούνη, Η επιβολή περιορισμών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετά τον νέο Γερμανικό Νόμο περί Βελτίωσης της Νομοθεσίας στα Κοινωνικά Δίκτυα (Netzwerkdurchsetzungsgesetz) Επίθεση στην ελευθερία έκφρασης ή αναγκαίο μέσο καταπολέμησης της διαδικτυακής εγκληματικότητας, εις: Θ. Δαλακούρα, Ηλεκτρονικό έγκλημα, σελ. 223 επ.].

⁷ Βλ. το εν λόγω κείμενο στο url: <http://www.aereurope.org/wp-content/uploads/2018/10/CodeofPracticeonDisinformation.pdf> (προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

παραπληροφόρησης αλλά αναδείχθηκαν και αρκετές ελλείψεις που οφείλονται κυρίως στον χαρακτήρα αυτορρύθμισης του κειμένου⁸.

1.2.1 Στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, το θέμα της διάδοσης και διασποράς ψευδών ειδήσεων και της παραπληροφόρησης αφορά πλέγμα διατάξεων και συγκεκριμένα εντοπίζουμε το συγκεκριμένο ζήτημα ενδεικτικά στις διατάξεις των άρθρων 162⁹, και 191¹⁰ του Ποινικού Κώδικα, στο άρθρο 182 του ν. 1815/1988¹¹, στο άρθρο 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012¹² και στα άρθρα 31 και 37 του ν. 4443/2016¹³ (ο

⁸ Βλ. την έκθεση αξιολόγησης στο [url: nature.https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=69212](http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=69212) (προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

⁹ Άρθρο 162 Εξαπάτηση εκλογέων: «Όποιος με ψευδείς ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που ανάγονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου ή με άλλο τρόπο εξαπατά εκλογέα, με αποτέλεσμα αυτός να μην ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα, να ψηφίσει άκυρα ή να μεταβάλλει το εκλογικό του φρόνημα σε κάποια από τις εκλογές ή τα δημοψηφίσματα του άρθρου 161, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο έτη ή χρηματική ποινή».

¹⁰ Βλ. παρακάτω υπό 1.3 επ. για ανάλυση της συγκεκριμένης διάταξης

¹¹ Άρθρο 182 του ν. 1815/1988: «Όποιος διαβιβάζει ή διαδίδει εν γνώσει ψευδείς πληροφορίες και προκαλεί με αυτές παραπλάνηση από την οποία τίθεται σε κίνδυνο η ασφάλεια αεροσκάφους κατά την πτήση τιμωρείται με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών».

¹² άρθρο 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012: «Όποιος με ψεύτικες ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που αναφέρονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου ή με άλλο τρόπο εξαπατά τον εκλογέα, είτε για να παραλείψει την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, είτε για ν' αλλάξει το εκλογικό του φρόνημα, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο χρόνια και με χρηματική ποινή μέχρι δύο ευρώ και ενενήντα τρία λεπτά».

¹³ Άρθρο 31 του ν. 4443/2016: «Αξιοποίηση χειραγώγηση της αγοράς

1. Τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους όποιος, στο πλαίσιο χρηματοπιστωτικών συναλλαγών που ρυθμίζονται από το νόμο αυτόν και τον Κανονισμό (ΕΕ) 596/2014, με πρόθεση:

α) Πραγματοποιεί συναλλαγή ή αποστέλλει εντολή για διενέργεια συναλλαγής ή με οποιαδήποτε άλλη συμπεριφορά ή δραστηριότητα: (αα) παρέχει ψευδείς ή παραπλανητικές ενδείξεις σχετικά με την προσφορά, τη ζήτηση ή την τιμή ενός χρηματοπιστωτικού μέσου ή ενός συναφούς με αυτό συμβολαίου άμεσης παράδοσης επί εμπορευμάτων ή (ββ) διαμορφώνει σε μη κανονικό ή σε τεχνητό επίπεδο την τιμή ενός ή περισσότερων χρηματοπιστωτικών μέσων ή ενός συναφούς με αυτά συμβολαίου άμεσης παράδοσης επί εμπορευμάτων, εκτός αν οι λόγοι για την ενέργεια αυτή του προσώπου που πραγματοποίησε τη συναλλαγή ή έδωσε τις εντολές για διενέργεια συναλλαγής είναι νόμιμοι και οι εν λόγω συναλλαγές ή εντολές για διενέργεια συναλλαγής είναι σύμφωνες με αποδεκτές πρακτικές της χρηματοπιστωτικής αγοράς στον συγκεκριμένο τόπο διαπραγμάτευσης και εφόσον: (ααα) η μέση ημερήσια αξία των παράνομων συναλλαγών υπερβαίνει το ποσό των εκατόν πενήντα χιλιάδων (150.000) ευρώ ή (βββ) η ημερήσια αξία των παράνομων συναλλαγών υπερβαίνει για συγκεκριμένη ημέρα το ποσό των διακοσίων πενήντα χιλιάδων (250.000) ευρώ.

β) Πραγματοποιεί συναλλαγή ή αποστέλλει εντολή για διενέργεια συναλλαγής ή με οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα ή συμπεριφορά επηρεάζει την τιμή ενός ή περισσότερων χρηματοπιστωτικών μέσων ή συναφούς με αυτά συμβολαίου άμεσης παράδοσης επί εμπορευμάτων, με τη χρήση εικονικής διατάξεως ή κάθε άλλης μορφής παραπλάνησης ή τεχνάσματος και εφόσον: (αα) η μέση ημερήσια αξία των παράνομων συναλλαγών υπερβαίνει το ποσό των εκατόν πενήντα χιλιάδων (150.000) ευρώ ή (ββ) η ημερήσια αξία των παράνομων συναλλαγών υπερβαίνει για συγκεκριμένη ημέρα το ποσό των διακοσίων πενήντα χιλιάδων (250.000) ευρώ.

γ) Προβαίνει σε διάδοση πληροφοριών, είτε δια των μέσων μαζικής ενημέρωσης, συμπεριλαμβανομένου του διαδικτύου, είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, οι οποίες είτε παρέχουν ψευδείς ή παραπλανητικές ενδείξεις σχετικά με την προσφορά, τη ζήτηση ή την τιμή ενός χρηματοπιστωτικού μέσου ή συναφούς με αυτά συμβολαίου άμεσης παράδοσης επί εμπορευμάτων είτε διαμορφώνουν σε μη κανονικό ή σε τεχνητό επίπεδο την τιμή ενός ή περισσότερων χρηματοπιστωτικών μέσων ή ενός συναφούς με αυτά συμβολαίου άμεσης παράδοσης επί εμπορευμάτων, και εφόσον ο υπαίτιος ή τρίτος, προσπορίζεται, από τη διάδοση των εν λόγω πληροφοριών, πλεονέκτημα ή όφελος αξίας τουλάχιστον εκατό χιλιάδων (100.000) ευρώ.

δ) Προβαίνει είτε σε διάδοση ψευδών ή παραπλανητικών πληροφοριών είτε στην διενέργεια ψευδών ή παραπλανητικών εισροών είτε σε κάθε άλλη συμπεριφορά η οποία συνεπάγεται την χειραγώγηση του τρόπου υπολογισμού του κριτηρίου αξιολόγησης κατά την έννοια του νόμου αυτού.

2. Στις περιπτώσεις της παραγράφου 1 επιβάλλεται κάθειρξη μέχρι δέκα ετών: α) αν η αξία των παράνομων συναλλαγών ή των εντολών για διενέργεια συναλλαγής υπερβαίνει συνολικά τα πέντε (5) εκατομμύρια ευρώ ή β) αν η μέση ημερήσια αξία των παράνομων συναλλαγών ή των εντολών για τη διενέργεια συναλλαγής υπερβαίνει το ποσό των πεντακοσίων χιλιάδων (500.000) ευρώ ή γ) αν το περιουσιακό όφελος ή η αποφευχθείσα ζημία ή η προξενηθείσα ζημία υπερβαίνει το ποσό των πεντακοσίων χιλιάδων (500.000) ευρώ ή δ) αν ο υπαίτιος είναι πρόσωπο που διαπράττει το έγκλημα της παραγράφου 1 κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια και το περιουσιακό όφελος ή η αποφευχθείσα ζημία ή η προξενηθείσα ζημία υπερβαίνει το ποσό των διακοσίων πενήντα χιλιάδων (250.000) ευρώ.

3. Στην περίπτωση των τριών πρώτων εδαφίων της προηγούμενης παραγράφου, αν ο υπαίτιος είναι πρόσωπο που διαπράττει το έγκλημα της παραγράφου 1 κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια, επιβάλλεται κάθειρξη.

4. Στην περίπτωση της παραγράφου 2 αν ο υπαίτιος είναι μέλος εγκληματικής οργάνωσης κατά την έννοια του άρθρου 187 παράγραφος 1 του Ποινικού Κώδικα και τα παραπάνω αδικήματα τελούνται με σκοπό να ποριστεί η εγκληματική οργάνωση υλικά ή άλλα οφέλη, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών».

Άρθρο 37 του ν. 4443/2016: «Διοικητικές κυρώσεις και διοικητικά μέτρα [άρθρα 30 και 31 του Κανονισμού (ΕΕ) 596/2014]

1. Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, για παραβάσεις των διατάξεων των άρθρων 14, 15, 16 παράγραφοι 1 και 2, 17 παράγραφοι 1, 2, 4, 5, 7 και 8, 18 παράγραφοι 1 έως 6, 19 παράγραφοι 1, 2, 3, 5, 6, 7, 11 και 12 και του άρθρου 20 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 596/2014 και των διατάξεων των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων Κανονισμών, καθώς και των Κανονισμών για τον καθορισμό εκτελεστικών και ρυθμιστικών τεχνικών προτύπων, καθώς και των κατ' εξουσιοδότηση του παρόντος νόμου αποφάσεων της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, επιβάλλει τις ακόλουθες διοικητικές κυρώσεις:

α) Για παράβαση από φυσικό πρόσωπο της απαγόρευσης κατάχρησης προνομιακών πληροφοριών, της απαγόρευσης παράνομης ανακοίνωσης προνομιακών πληροφοριών και της απαγόρευσης χειραγώγησης της αγοράς, σύμφωνα με τα άρθρα 14 και 15 του Κανονισμού (ΕΕ) 596/2014, πρόστιμο ύψους από δέκα χιλιάδες (10.000) μέχρι πέντε εκατομμύρια (5.000.000) ευρώ ή πρόστιμο έως και το τριπλάσιο του ποσού των κερδών που αποκτήθηκαν ή των ζημιών που αποφεύχθηκαν λόγω της παράβασης, εάν το ποσό αυτό μπορεί να προσδιοριστεί. Για παράβαση των διατάξεων των άρθρων 14 και 15 του Κανονισμού (ΕΕ) 596/2014/ΕΕ από νομικό πρόσωπο, πρόστιμο ύψους από δέκα χιλιάδες (10.000) μέχρι δέκα πέντε εκατομμύρια (15.000.000) ευρώ ή μέχρι του ποσού που αντιστοιχεί στο 15% του συνολικού ετήσιου κύκλου εργασιών του νομικού προσώπου σύμφωνα με τις τελευταίες διαθέσιμες οικονομικές καταστάσεις που έχουν εγκριθεί από το διοικητικό συμβούλιο ή έως και το τριπλάσιο του ποσού των κερδών που αποκτήθηκαν ή των ζημιών που αποφεύχθηκαν λόγω της παράβασης, εάν το ποσό αυτό μπορεί να προσδιοριστεί. Αν το νομικό πρόσωπο είναι μητρική επιχείρηση ή θυγατρική επιχείρηση, η οποία οφείλει να καταρτίζει ενοποιημένες οικονομικές καταστάσεις σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 4308/2014, ή της Οδηγίας 2013/34/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, ο σχετικός συνολικός ετήσιος κύκλος εργασιών λογίζεται ως ίσος με το συνολικό ετήσιο κύκλο εργασιών, ή το αντίστοιχο είδος εισοδημάτων, σύμφωνα με τις σχετικές λογιστικές Οδηγίες (Οδηγία 86/635/ΕΟΚ του Συμβουλίου για τις τράπεζες και Οδηγία 91/674/ΕΟΚ του Συμβουλίου για τις ασφαλιστικές επιχειρήσεις) σύμφωνα με τις τελευταίες διαθέσιμες ενοποιημένες οικονομικές καταστάσεις που έχουν εγκριθεί από το διοικητικό συμβούλιο της τελικής μητρικής επιχείρησης».

οποίος κατήγγησε την σχετική διάταξη του αρ. 7 ν. 3340/2005¹⁴), οι οποίες δύνανται να συρρέουν μεταξύ τους, όπως θα αναπτυχθεί κατωτέρω – ψευδή γεγονότα εντοπίζουμε και στη διάταξη περί συκοφαντικής δυσφήμισης (ά. 363 ΠΚ¹⁵).

1.2.2 Επιπροσθέτως, στην Ελλάδα ο κώδικας δημοσιογραφικής δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ καθιερώνει στο άρθρο 1 μια σειρά από δημοσιογραφικά καθήκοντα¹⁶, η κοινή ratio των οποίων είναι η διασφάλιση και προαγωγή, εντός δυνατών ορίων, μιας αντικειμενικής δημοσιογραφικής πρακτικής που θα επιβεβαιώνει τον «κοινωνικό ρόλο» του δημοσιογράφου, συμβάλλοντας στην ικανοποίηση του δικαιώματος των πολιτών σε μια σωστή πληροφόρηση, ανεξάρτητα και πέρα από τις όποιες νομικές

¹⁴ Άρθρο 7 ν. 3340/2005: «1. Απαγορεύεται η χειραγώγηση της αγοράς. 2. Ως «χειραγώγηση της αγοράς» νοούνται:... (γ) η διάδοση δια των μέσων μαζικής ενημέρωσης και του διαδικτύου με οποιοδήποτε άλλο μέσο πληροφοριών, οι οποίες δίνουν ή είναι πιθανόν να δώσουν ψευδείς ή παραπλανητικές ενδείξεις σχετικά με χρηματοπιστωτικά μέσα ή φημών ή παραπλανητικών ειδήσεων, εάν ο διαδίδων γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι οι πληροφορίες, οι φήμες ή οι ειδήσεις αυτές ήταν ψευδείς ή παραπλανητικές. Όσον αφορά τους δημοσιογράφους, όταν ενεργούν στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους ιδιότητας, η διάδοση πληροφοριών κρίνεται με βάση τους κανόνες του επαγγέλματος τους, εκτός εάν οι δημοσιογράφοι αντλούν, άμεσα ή έμμεσα, οφέλη ή κέρδη από τη διάδοση των εν λόγω πληροφοριών. 3. Συμπεριφορές που συνιστούν χειραγώγηση της αγοράς κατά την έννοια των παραγράφων 1 έως 2 αποτελούν ενδεικτικά οι εξής: ..., (δ) η διάδοση ψευδών, ανακριβών ή παραπλανητικών πληροφοριών από μέλη του διοικητικού συμβουλίου εταιριών, μέσω των ετήσιων ή περιοδικών οικονομικών καταστάσεων, των ενημερωτικών δελτίων ή άλλων δημοσιευμάτων».

¹⁵ Άρθρο 363 Συκοφαντική Δυσφήμιση: «Αν στην περίπτωση του προηγούμενου άρθρου (Δυσφήμιση), το γεγονός είναι ψευδές και ο υπαίτιος γνώριζε ότι αυτό είναι ψευδές τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή και αν τελεί την πράξη δημόσια με οποιοδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου, με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματική ποινή».

¹⁶ Άρθρο 1 Κώδικα Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης των δημοσιογράφων-μελών της Ε.Σ.Η.Ε.Α.: «Το δικαίωμα του ανθρώπου και του πολίτη να πληροφορεί και να πληροφορείται ελεύθερα είναι αναφαίρετο. Η πληροφόρηση είναι κοινωνικό αγαθό και όχι εμπόρευμα ή μέσο προπαγάνδας. Ο δημοσιογράφος δικαιούται και οφείλει:

α. Να θεωρεί πρώτιστο καθήκον του προς την κοινωνία και τον εαυτό του τη δημοσιοποίηση όλης της αλήθειας.

β. Να θεωρεί προσβολή για την κοινωνία και πράξη μειωτική για τον εαυτό του τη διαστρέβλωση, την απόκρυψη, την αλλοίωση ή την πλαστογράφηση των πραγματικών περιστατικών.

γ. Να σέβεται και να τηρεί το διακριτό της είδησης, του σχολίου και του διαφημιστικού μηνύματος, την αναγκαία αντιστοιχία τίτλου και κειμένου και την ακριβή χρησιμοποίηση φωτογραφιών, εικόνων, γραφικών απεικονίσεων ή άλλων παραστάσεων.

δ. Να μεταδίδει την πληροφορία και την είδηση ανεπηρέαστα από τις προσωπικές πολιτικές, κοινωνικές, θρησκευτικές, φυλετικές και πολιτισμικές απόψεις ή πεποιθήσεις του.

ε. Να ερευνά προκαταβολικά, με αίσθημα ευθύνης και με επίγνωση των συνεπειών, την ακρίβεια της πληροφορίας ή της είδησης που πρόκειται να μεταδώσει.

στ. Να επανρθώνει χωρίς χρονοτριβή, με ανάλογη παρουσίαση και ενδεδειγμένο τονισμό, ανακριβείς πληροφορίες και ψευδείς ισχυρισμούς, που προσβάλλουν την τιμή και την υπόληψη του ανθρώπου και του πολίτη και να δημοσιεύει ή να μεταδίδει την αντίθετη άποψη, χωρίς, αναγκαστικά, ανταπόδοση, η οποία θα τον έθετε σε προνομιακή θέση έναντι του θιγομένου».

υποχρεώσεις επιβάλλει το Σύνταγμα και η νομοθεσία για την προστασία του δικαιώματος αυτού¹⁷.

Περαιτέρω, δε, αξίζει να σημειωθεί ότι στον ν. 2863/2000¹⁸ για το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (Ε.Σ.Ρ.) και δη στο άρθρο 3 παρ. 2 αυτού, ορίζεται ότι η καταδίκη με τελεσίδικη απόφαση για το έγκλημα της διασποράς δια του τύπου ψευδών ειδήσεων, ήτοι για το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ, αποτελεί κώλυμα διορισμού στη θέση μέλους του Ε.Σ.Ρ.

1.3.1 Στο βασικότερο επίπεδο, το εν λόγω ζήτημα ρυθμίζεται από την (ιταλικής εμπνεύσεως¹⁹) διάταξη του άρθρου 191 του ΠΚ²⁰, η οποία μέχρι προσφάτως και δη μέχρι την ψήφιση του νόμου 4619/2019, είχε ως ακολούθως:

«Άρθρο 191.

1. Με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή καταδικάζεται όποιος διασπείρει με οποιονδήποτε τρόπο ψευδείς ειδήσεις ή φήμες ικανές να επιφέρουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες ή να ταραξουν τη δημόσια πίστη ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα ή στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας ή να επιφέρουν διαταραχή στις διεθνείς σχέσεις της χώρας. Αν η πράξη τελέστηκε επανειλημμένα μέσω του τύπου, ο υπαίτιος καταδικάζεται σε φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και σε χρηματική ποινή τουλάχιστον πεντακοσίων ενενήντα (590) ευρώ.

¹⁷ Χ. Ανθόπουλος, Όψεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ, Εκδ. Αρμενόπουλος, 1999, σελ. 1039, 1040 και 1041.

¹⁸ Για τον ν. 2863/2000, για το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης βλ. url: <https://www.enomothesia.gr/enemerose-tupos-radiophono-teleorase/n-2863-2000.html> (προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

¹⁹ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση Σχεδίου 1929/1933, Ι. Ν. Ζαχαρόπουλος, Ελληνικός Ποινικός Κώδιξ, Αθήνα, 1950, σελ. 198 και Ι. Μοροζίνης, Ποινική ευθύνη ενδιάμεσων παρόχων, ιδίως φορέων μέσω κοινωνικής δικτύωσης, για fake news και προσβολές της τιμής στο διαδίκτυο, εις: Θ. Δαλακούρα, Ηλεκτρονικό Έγκλημα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2019, σελ. 97.

²⁰ Όπως τροποποιήθηκε δια του ΝΔ 2493/1953 και τελικώς αντικαταστάθηκε κατά την παράγραφο 1 δια του άρθρου 2 του ΑΝ 230/1967.

2. Όποιος από αμέλεια γίνεται υπαίτιος κάποιας από τις πράξεις της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή.»

1.3.2 Η τροποποίηση, ωστόσο, του ποινικού κώδικα, βάσει των διατάξεων του ν. 4619/2019²¹, επέφερε αλλαγές και στη διάταξη του άρθρου 191, με αποτέλεσμα αυτή πλέον να έχει διαμορφωθεί ως εξής:

«Άρθρο 191

Διασπορά ψευδών ειδήσεων

1. Όποιος δημόσια ή μέσω του διαδικτύου διαδίδει ή διασπείρει με οποιονδήποτε τρόπο ψευδείς ειδήσεις με αποτέλεσμα να προκαλέσει φόβο σε αόριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, που αναγκάζονται έτσι να προβούν σε μη προγραμματισμένες πράξεις ή σε ματαίωσή τους, με κίνδυνο να προκληθεί ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή να διαταραχθούν οι διεθνείς τις σχέσεις, τιμωρείται με φυλάκιση έως τρία έτη ή με χρηματική ποινή.

2. Όποιος από αμέλεια γίνεται υπαίτιος της πράξης της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας.»

1.3.3 Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019²² και για τις τροποποιήσεις επί της διατάξεως του άρθρου 191 του Ποινικού Κώδικα, αναφέρεται ότι:

«Στο έγκλημα αυτό έχει ενταχθεί το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων. Στη διάταξη αυτή επαναλαμβάνεται ουσιαστικά η ισχύουσα διάταξη του ΠΚ, με δύο ουσιώδεις διαφοροποιήσεις. Για την ολοκλήρωση του εγκλήματος δεν θεωρείται πλέον

²¹ Βλ. τον ποινικό κώδικα μετά την ψήφιση του ν. 46219/2019 στο url: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-kodik-es-nomoth-esias/nomos-4619-2019-ph-ek-95a-11-6-2019.html> (προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

²² Βλ. την αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019 στο url: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-poinkod-eis-NEO.pdf> (προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

αρκετή η διασπορά ψευδών ειδήσεων ή φημών ικανών να επιφέρουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες, να ταράζουν τη δημόσια πίστη ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα ή στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας, αλλά απαιτείται να προκληθεί πράγματι φόβος σε αόριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, που αναγκάζονται έτσι να προβούν σε μη προγραμματισμένες πράξεις ή σε ματαίωσή τους, με κίνδυνο να προκληθεί ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή να διαταραχθούν οι διεθνείς της σχέσεις. Καταργείται επίσης η διακεκριμένη μορφή του δεύτερου εδαφίου του άρθρου 191 παρ. 1 ΠΚ. Αντιθέτως προστίθεται ως παρ. 2 η από αμέλεια τέλεση του εγκλήματος».

1.3.4 Από την απλή επισκόπηση της διατάξεως ως ίσχυε μέχρι την 30.06.2019 και ως ισχύει από την 01.07.2019 και έκτοτε, καθίσταται ευθύς εμφανές ότι η αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019, παραλείπει να αναφέρει και να καταστήσει εναργείς τις πραγματικές αλλαγές του άρθρου. Χαρακτηριστικά, μάλιστα, αναφορικά με την προχειρότητα στην κατάρτισή της, επισημαίνεται ότι η από αμέλεια τέλεση του εγκλήματος τιμωρούνταν ήδη και από την προγενέστερη διάταξη²³ και δη από το 1953 και δεν εισήχθη με τον ν. 4619/2019, όπως αναφέρεται εσφαλμένως στην αιτιολογική του έκθεση.

Τουναντίον, οι προβληματικές που ανακύπτουν από την νέα διαμορφωθείσα διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ είναι αρκετές και θα αναλυθούν κατωτέρω, αφού αρχικώς εντοπιστούν επαρκώς οι διαφοροποιήσεις μεταξύ της προγενέστερης και της νέας διατάξεως.

²³ Συγκεκριμένα, η δεύτερη παράγραφος αυτή, η οποία τιμωρεί την από αμέλεια τέλεση του εγκλήματος, προστέθηκε στο άρθρο με την πρώτη μετά την ισχύ του ΠΚ τροποποίησή του από το ά. 5 του ν.δ. 2493/1953 (βλ. *I. Μανωλεδάκης*, *Επιβουλή της δημόσιας τάξης*, Άρθρα 183-197, 2η έκδοση, εκδόσεις Ποινικού Δικαίου, 1994, σελ. 227 και ΑΠ 197/1961, ΠοινΧρον 1961, σελ. 467 επ.).

2. Η προϊσχύσασα του ν. 4619/2019 διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ

2.1 Το άρθρο 191 ΠΚ, το οποίο εισήχθη αρχικώς στον ποινικό κώδικα με τον ν. 1492/1950 και έχει υποστεί τροποποιήσεις²⁴ έως και την ψήφιση του ν. 4619/2019, αδιαμφισβήτητα, παρά τις όποιες αλλαγές, αποτελεί τη βάση της νομικής μας σκέψης για την προσέγγιση και της νέας διάταξης²⁵. Συγκεκριμένα, επρόκειτο για έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης²⁶ δηλαδή, προβλεπόταν σε αυτό ρητά ο *δυνάμενος να προκύψει* κίνδυνος για τη δημόσια τάξη. Εξετάζεται, επίσης, η επιτηδειότητα / καταλληλότητα των συγκεκριμένων ειδήσεων να προκαλέσουν ανησυχία γενικά και αφηρημένα²⁷. Σύμφωνα, δηλαδή, με την προγενέστερη διάταξη, η διακινδύνευση της δημόσιας τάξης είναι δυνατόν να προκληθεί ως αποτέλεσμα της ενέργειας του δράστη. Συνεπώς, για τη θεμελίωση της πράξης δεν απαιτείτο να επήλθε *πράγματι* κλονισμός του φρονήματος των πολιτών, ενώ επαρκούσε η *δυνατότητα* επέλευσης του συγκεκριμένου αποτελέσματος²⁸.

Όπως προκύπτει από την έως τον Ιούλιο του 2019 ισχύουσα διάταξη, οι ψευδείς ειδήσεις ή φήμες αρκούσε να *είναι ικανές να επιφέρουν* τον κλονισμό της δημόσιας ασφάλειας και πίστης. Στην προσβολή, λοιπόν, του ά. 191 ΠΚ, όπως ίσχυε, υπάρχει απλώς η δυνατότητα κινδύνου, η οποία και συνάγεται από την επιτηδειότητα

²⁴ Η πρώτη τροποποίηση του άρθρου 191 ΠΚ επήλθε με το άρθρο 5 του ν.δ. 2493/1953, εν συνεχεία τροποποιήθηκε και πάλι με το άρθρο 2 του α.ν. 230/1967, για τρίτη φορά δια του ν.δ. 372/1969 και με το ν.δ. 346/1969 (βλ. *Ι. Μανωλεδάκης*, Η προστασία της δημοσίας τάξεως κατά τον ελληνικόν ποινικό κώδικα, εκδ. Αφοί Σάκκουλα, 1979, σελ. 172).

²⁵ Βλ. το αναλυτικό πόνημα *Φ. Σπυρόπουλου*, Η διασπορά ψευδών ειδήσεων στην εποχή των “fake news”, Ανάλυση του άρθρου 191 ΠΚ ενώπιον των σύγχρονων (τεχνολογικών) προκλήσεων, Ποινική Δικαιοσύνη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 3/2019, σελ. 253 επ.

²⁶ *Ιάκωβος Φαρσεδάκης/Χρήστος Σατλάνης*, Ειδικό Μέρος Ποινικού Κώδικα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015, σελ. 58.

²⁷ Παρατηρήσεις *Α. Ψαρούδα – Μπενάκη* στην ΠλημΓριπ 41/1981, ΠοινΧρον 1981, σελ. 503, *Α. Ι. Χαραλαμπάκης*, Σύνοψη Ποινικού Δικαίου – Γενικό Μέρος Ι, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, 2010, σελ. 233-234, *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 32, 63, 212.

²⁸ Βλ. ενδ. ΑΠ Ολ 1463/1981, ΠοινΧρον ΑΒ', 632, ΑΠ 1519/2004 ΠοινΔικ 2004.1539, *Μ. Μαργαρίτη*, Ποινικός Κώδικας, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, 2009, σελ. 482-483, *Αρ. Χαραλαμπάκη (επιμ.)*, Ποινικός Κώδικας – Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ. 1572-1577, *Αθ. Κονταξή*, Ποινικός Κώδικας, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Δίκαιο & Οικονομία, 1991, τ. Ι, σελ. 1223-1229, *Ι. Γιαννίδη (επιμ.)* Ποινικός Κώδικας και Νομολογία, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Δίκαιο & Οικονομία, 2009, σελ. 665-669.

(ικανότητα) των ειδήσεων να δημιουργήσουν το κλίμα εκείνο που θα μπορούσε να προκαλέσει διατάραξη της ειρήνης των πολιτών ή της απρόσκοπτης επιβολής της κρατικής βούλησης σε συγκεκριμένο χώρο ή τομέα²⁹.

Αντίστοιχα, ψευδείς ειδήσεις ικανές να προκαλέσουν μόνο αισθήματα αντιπάθειας ή περιφρόνησης ή αποδοκιμασίας, αλλά *μη ικανές* να προκαλέσουν και διατάραξη της ειρήνης αλλοδαπών ή αλλογενών στην Ελλάδα (βίαια επεισόδια, διατάραξη οικογενειακού ασύλου ή του ασύλου των διπλωματικών αντιπροσωπειών) δεν υπάγονται στο άρθρο 191 ΠΚ³⁰.

2.2 Επιπροσθέτως, όπως αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019, με την έως τον Ιούλιο του 2019 ισχύουσα διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ, καθιερωνόταν και διακεκριμένη μορφή της διασποράς των ψευδών ειδήσεων στο δεύτερο εδάφιο του άρθρου, το οποίο είχε ως ακολούθως: «*Αν η πράξη τελέστηκε επανειλημμένα μέσω του τύπου, ο υπαίτιος καταδικάζεται σε φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και σε χρηματική ποινή τουλάχιστον πεντακοσίων ενενήντα (590) ευρώ*», η οποία και **καταργήθηκε**. Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι και στο πλαίσιο της προγενέστερης διάταξης για να υφίσταται η διακεκριμένη μορφή διασποράς ψευδών ειδήσεων (παρ. 1 εδ. β'), για την οποία απειλούταν ποινή φυλάκισης τουλάχιστον έξι μηνών, απαιτείτο η ύπαρξη *ομοειδούς πραγματικής συρροής*. Προϋποτίθεται δηλαδή η τέλεση τουλάχιστον δύο φορές δια του τύπου του εγκλήματος κατ' αρ. 191 ΠΚ (και όχι π.χ. μία φορά δια του τύπου και μία φορά μέσω ομιλίας από το ραδιόφωνο ή κατ' άλλον τρόπο)³¹, που εκδικάζονταν όλες από το ίδιο δικαστήριο³². Αν για κάποια από

²⁹ Βλ. ΑΠ 936/1978, ΠοινΧρον 1978, σελ. 485, ΑΠ 1177/1978, ΠοινΧρον 1979, σελ. 286.

³⁰ Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 201-202 και 224.

³¹ Η εν λόγω κατάργηση δεν φαίνεται να επηρεάζει τη διάταξη του ά. 3 παρ. 2 του ν. 2863/2000, καθώς σε αυτήν αναφέρεται ως κώλυμα διορισμού στη θέση μέλους του ΕΣΡ η τελεσίδικη καταδίκη για το αδίκημα της διασποράς διά του τύπου ψευδών ειδήσεων. Τούτο διότι η ως άνω διακεκριμένη μορφή απαιτούσε την *επανειλημμένη* τέλεση μέσω του τύπου, ενώ η διάταξη του ά. 3 παρ. 2 ν. 2863/2000 δεν απαιτεί επανειλημμένη τέλεση. Ακόμα και αν ο νομοθέτης ήθελε να παραπέμψει ουσιαστικά στην (καταργηθείσα πλέον) διακεκριμένη αυτή μορφή, τούτο από τη διατύπωση της διάταξης δεν προκύπτει. Εξάλλου, όπου στην ποινική νομοθεσία αναφέρεται ο τύπος ως μέσο τέλεσης εγκλημάτων εξωτερίκευσης νοείται μόνο ο έντυπος και όχι ο ηλεκτρονικός (βλ. την με αρ. 192/2017 απόφαση του Αρείου Πάγου, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου ορίζεται ότι: «*δεν αρκεί να συντρέχει το στοιχείο του εντύπου όπως εννοιολογικώς προσδιορίζεται από το ά. 1 του αν. ν. 1092/1938 αλλά προαπαιτείται και δημοσίευσή του, η οποία θεωρείται ότι υπάρχει σύμφωνα με το ά. 2 του ίδιου νόμου όταν συντελεσθεί η*

τις πράξεις είχε εκδοθεί απόφαση, λαμβανόταν η περίπτωση υπόψη κατά τους όρους της υποτροπής, ωστόσο το δικαστήριο δεν θα εφαρμόζε το άρθρο 191 παρ. 1 ΠΚ, ούτε το άρθρο 98 ΠΚ, αλλά την προβλεπόμενη στο άρθρο 191 παρ. 1 εδ. β' ΠΚ ποινή, μέσα στα όρια της οποίας και πρέπει να κινηθεί³³.

2.3 Τέλος, όπως ήδη αναφέρθηκε, με τη δεύτερη παράγραφο του ά. 191 ΠΚ, όπως ίσχυε πριν την ψήφιση του ν. 4619/2019 και αντίθετα σε ό,τι υποστηρίζεται στην αιτιολογική έκθεση αυτού (!), τυποποιείτο ήδη και η από αμέλεια διασπορά ψευδών ειδήσεων. Η παράγραφος αυτή προστέθηκε στο άρθρο με την πρώτη μετά την ισχύ του ΠΚ τροποποίησή του από το ά. 5 του ν.δ. 2493/1953.

Για τη θεμελίωση ευθύνης κατά τη δεύτερη παράγραφο του ά. 191 ΠΚ (από αμέλεια) δεν αρκεί προφανώς απλώς να μην συντρέχουν τα στοιχεία του δόλου. Ό,τι δεν συνιστά δόλο δεν σημαίνει ότι είναι αμέλεια³⁴. Θα πρέπει να συντρέχουν τα στοιχεία αυτής, όπως ορίζονται στο άρθρο 28 ΠΚ, δηλαδή η έλλειψη προσοχής αυτού που διασπείρει την είδηση (την οποία όφειλε και μπορούσε να επιδείξει) σχετικά με την αλήθεια του περιεχομένου της ή με το γεγονός της διασποράς ή με την ικανότητά της να επιφέρει τις συνέπειες που ορίζονται στο ά. 191 ΠΚ ή με το ότι πρόκειται πράγματι για είδηση.

διανομή ή πώληση του εντύπου, καθώς και η τοιχοκόλληση ή έκθεση αυτού σε δημόσιο μέρος ή σε δημόσια συνάθροιση ή σε μέρος προσιτό στο κοινό και συνεπώς η καταχώριση στο διαδίκτυο κειμένου με δυσφημιστικά γεγονότα και ανακοίνωση από τηλεόρασεως δυσφημιστικών γεγονότων, αφού το διαδίκτυο και η τηλεόραση δεν αποτελούν τυπογραφία, ούτε θεωρούνται μηχανικά μέσα πολλαπλασιασμού χειρογράφων και δεν θεωρούνται «τύπος» ή «έντυπο», δεν στοιχειοθετούν αδίκημα τελούμενο δια του τύπου»). Κατά αυτόν τον τρόπο, προκύπτει (και ιδίως μετά την κατάργηση της διακεκριμένης μορφής) ότι στην περίπτωση κατά την οποία υποψήφιο μέλος του ΕΣΡ έχει τελεσίδικη καταδίκη για διασπορά ψευδών ειδήσεων (με δεδομένο ότι δεν υπάρχει ειδική διάταξη για τέλεση διά του τύπου), είναι απαραίτητο η διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής των Ελλήνων (σχετικά με το συγκεκριμένο διακομματικό συλλογικό όργανο βλ. άρθρο 13 και 14 του Κανονισμού της Βουλής, url: <https://www.hellenicparliament.gr/Organosi-kai-Leitourgia/Diaskepsi-Proedron/>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021), αρμόδια για τον ορισμό των μελών του ΕΣΡ (ά. 2 παρ. 2 ν. 2863/2000) να υπεισέλθει στα πραγματικά περιστατικά και να διαπιστώσει αν η πράξη για την οποία καταδικάστηκε ο υποψήφιος τελέστηκε διά του τύπου. Ωστόσο, με αυτόν τον τρόπο η διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής φαίνεται να αποκτά αρμοδιότητες εκτός των σκοπών της. Συνεπώς είναι πρόδηλη η ανάγκη για τροποποίηση και της διάταξης του ά. 3 παρ. 2 ν. 2863/2000.

³² Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 232, *Γ. Κρίππα*, Το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων και φημών, ΠοινΧρον 1969, σελ. 510 και *Αθ. Κονταξή*, ό.π., σελ. 962.

³³ Βλ. και ΑΠ 223/1959, ΠοινΧρον 1959, σελ. 523.

³⁴ Βλ. *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 228.

3. Η διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ, μετά τις τροποποιήσεις από τον ν. 4619/2019

3.1 Δεδομένης της σύγχρονης «επιδημίας» δημόσιας παραπληροφόρησης κυρίως μέσω κοινωνικών δικτύων, ο εκσυγχρονισμός της διατάξεως του άρθρου 191 ΠΚ, προκειμένου να συμβαδίζει με τα σημερινά (τεχνολογικά) δεδομένα, ήταν απαραίτητος και προσπάθεια εκσυγχρονισμού της όντως έλαβε χώρα με τροποποιήσεις δυνάμει του ν. 4619/2019.

Πράγματι, λοιπόν, και παρότι η αιτιολογική έκθεση παραλείπει να το αναφέρει, με τη νέα μορφή της διάταξης διευκρινίζεται ότι πλέον η διασπορά ψευδών ειδήσεων τιμωρείται και όταν γίνεται και «μέσω διαδικτύου». Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί, ότι ακόμη και χωρίς στην διευκρίνιση αυτή, η διασπορά ψευδών ειδήσεων διαδικτυακά συμπεριλαμβανόταν στο πλαίσιο και της προγενέστερης διάταξης του άρθρου 191 ΠΚ, εφόσον σύμφωνα με τη διάταξη η διασπορά των ειδήσεων μπορούσε να γίνει κατά το σαφές γράμμα της προγενέστερης διάταξης «*με οποιοδήποτε τρόπο*», συνεπώς τούτο κάλυπτε και τη διασπορά μέσω διαδικτύου. Άρα, ναι μεν η αναφορά του διαδικτύου ως μέσου τέλεσης αποτελεί κατά μία έννοια εκσυγχρονισμό της διάταξης, από την άλλη, δε, πλευρά η ειδικότερη αναφορά σε συστήματα πληροφοριών, σε αυτοματοποιημένους τρόπους διασποράς (π.χ. botnets) κ.λπ. θα αποτελούσαν σίγουρα στοιχεία της δέουσας επικαιροποίησης της διάταξης προκειμένου αυτή να ανταποκρίνεται στο σύγχρονο τεχνολογικό γίγνεσθαι και να καλύπτει τις απαιτήσεις της προληπτικής δράσης της διάταξης καθώς και των εφαρμοστών του δικαίου. Τούτο διότι είναι γεγονός ότι η εξέλιξη των τεχνολογιών της πληροφορικής έχει αλλάξει ριζικά τις σύγχρονες κοινωνίες και η διάδοση της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών και διασυνδεδεμένων συσκευών και γενικότερα των συστημάτων πληροφοριών, η ανάπτυξη του διαδικτύου και η έκρηξη της νέας ψηφιακής οικονομίας και, γενικότερα, η πλήρης εξάρτηση από τα (ψηφιακά) πληροφοριακά συστήματα³⁵ επέφεραν ραγδαία αύξηση της λεγόμενης ψηφιακής

³⁵ Έτσι ο *Peter Grabosky*, *Security in the 21st Century*, *Security Journal*, 2007, 20, pp.9 -11.

εγκληματικότητας (digital criminality)³⁶ και η μορφή της εν λόγω εγκληματικής δραστηριότητας διαφοροποιήθηκε. Πλέον οι δημοσιεύσεις στο διαδίκτυο, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του χώρου³⁷, μπορούν να απευθύνονται σε ακόμη μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων, μπορούν να «διασπείρονται» πολύ πιο εύκολα και γρήγορα³⁸ και να μένουν στο διαδίκτυο για πάντα³⁹! Επίσης, σημαντικές είναι και οι δυνατότητες

³⁶ Για την ψηφιακή εγκληματικότητα βλ. το σύγγραμμα του *Χρ. Τσουραμάνη*, Ψηφιακή εγκληματικότητα – Η (αν)ασφαλής όψη του διαδικτύου, εκδ. Κατσαρού, Αθήνα, 2005. Βλ. επίσης *Α. Αργυρόπουλος*, Ηλεκτρονική εγκληματικότητα, σειρά Εγκληματο-λογικά, αρ. 19, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 είναι σημαντικές οι θέσεις του Ulrich Sieber για την ψηφιακή κοινωνία (βλ. την χαρακτηριστική ανάπτυξη του Ulrich Sieber με τίτλο “Vulnerability of the Information society” στο βασικό αναφορικά με το ποινικό δίκαιο του διαδικτύου πόνημά του Legal aspects of computer-related crime in the Information society, January 1998, prepared for the European Commission).

Βλ. επιπρόσθετα και ενδεικτικά *Θεόδωρος Σιδηρόπουλος*, Το Δίκαιο του διαδικτύου, β' Έκδοση, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 33, καθώς και *Φώτιος Σπυρόπουλος*, Χωρίς Δικαίωμα Πρόσβαση σε Ηλεκτρονικά Συστήματα Πληροφοριών (Hacking), σειρά Ποινικά, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2016, σελ. 10 -11.

³⁷ Τα ψηφιακά εγκλήματα διαφέρουν από τα παραδοσιακά εγκλήματα στα εξής χαρακτηριστικά σημεία: α) Διαπράττονται συνήθως από μακρινή απόσταση, β) ο εντοπισμός του ψηφιακού εγκληματία είναι τεχνολογικά περίπλοκος, γ) αποδίδουν μεγάλα κέρδη με μικρό κίνδυνο ανακάλυψης του δράστη τους, δ) ο αριθμός των θυμάτων τους συγκρινόμενος με εκείνο των παραδοσιακών εγκλημάτων είναι κατά πολύ μεγαλύτερος, ε) οι οικονομικές απώλειες που προξενούνται στα «ψηφιακά» θύματα είναι πολύ μεγαλύτερες από εκείνες των θυμάτων των παραδοσιακών εγκλημάτων και στ) στο μεγαλύτερο μέρος τους δεν καταγράφονται από καμία επίσημη αρχή, δηλ. ο «σκοτεινός αριθμός» τους είναι ιδιαίτερα σημαντικός – βλ. *Χρ. Τσουραμάνη*, Ψηφιακή Εγκληματικότητα, Η (αν)ασφαλής όψη του Διαδικτύου, εκδ. Κατσαρού, Αθήνα, 2005, σελ. 7 -8.

³⁸ Για το γεγονός ότι μέσω των κοινωνικών δικτύων τα “fake news” διασπείρονται γρήγορα και φθηνά βλ. *Tom Hagy*, A Little Truth About Fake News—and the Law ([url: https://www.lexisnexis.com/communities/corporatecounselnewsletter/b/newsletter/archive/2017/09/08/a-little-truth-about-fake-news-and-the-law.aspx](https://www.lexisnexis.com/communities/corporatecounselnewsletter/b/newsletter/archive/2017/09/08/a-little-truth-about-fake-news-and-the-law.aspx), προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

³⁹ Ο Γενικός Κανονισμός για τα Προσωπικά Δεδομένα (ΓΚΠΔ), δυνάμει του οποίου τίθεται ένα εκσυγχρονισμένο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων, επικαιροποιεί αλλά και εισάγει μια σειρά ψηφιακών δικαιωμάτων, μεταξύ των οποίων είναι και το δικαίωμα στη λήθη (“right to be forgotten”) ή, διαφορετικά, δικαίωμα διαγραφής (“right to erasure”) των προσωπικών δεδομένων, το οποίο συνίσταται στη δυνατότητα του ατόμου να ζητήσει από τον υπεύθυνο επεξεργασίας τη διαγραφή προσωπικών δεδομένων που το αφορούν. Το εν λόγω δικαίωμα, απόρροια της ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου καθώς και της προστασίας της ιδιωτικής ζωής, δεν συνιστά επακριβώς καινοτομία του ΓΚΠΔ δεδομένου ότι προβλεπόταν ήδη στο άρθρο 12 στοιχείο β της Οδηγίας 95/46/ΕΚ. Ωστόσο, οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις και η καθιέρωση του διαδικτύου ως αναπόσπαστου μέρους της προσωπικής και επαγγελματικής ζωής των φυσικών προσώπων προκάλεσαν την ανεξέλεγκτη διάδοση και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (π.χ. με τη δημιουργία προφίλ χρήστη σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, σε επιγραμμικές-online συναλλαγές κλπ). Η κατάσταση αυτή ανέδειξε την ανεπάρκεια του ισχύσαντος νομοθετικού πλαισίου αναφορικά με την διασφάλιση της κυκλοφορίας των προσωπικών δεδομένων του ατόμου και την ανάγκη θέσπισης ενός πιο ενισχυμένου πλέγματος κανόνων (βλ. και *Ιωάν. Εγγλεζάκη*, Το δικαίωμα στη λήθη: Ένα νέο ψηφιακό δικαίωμα για τον κυβερνοχώρο, [url: https://www.lawspot.gr/nomika-blogs/ioannis_igglezakis/dikaioma-sti-lithi-ena-neo-psifiako-](https://www.lawspot.gr/nomika-blogs/ioannis_igglezakis/dikaioma-sti-lithi-ena-neo-psifiako-)

για διασπορά οι οποίες ενυπάρχουν στα συστήματα πληροφοριών και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης⁴⁰, ακόμη και με αυτοματοποιημένες λειτουργίες⁴¹ κοινοποιήσεων (άρα και διασποράς) δημοσιεύσεων⁴².

Συμπερασματικά, καθίσταται αντιληπτό ότι η εισαγωγή του όρου «στο διαδίκτυο», σε μία διάταξη που ήδη στην μορφή που ήταν περιλάμβανε και το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων και διαδικτυακά, δεν συνεπάγεται και τον ουσιαστικό εκσυγχρονισμό αυτής.

3.2 Περαιτέρω, η νέα διάταξη προχωρά σε αντικατάσταση και των όρων «εθνικό νόμισμα» και «ένοπλες δυνάμεις», με τους όρους «οικονομία» και «αμυντική ικανότητα». Είναι γεγονός ότι η έννοια «οικονομία» είναι πιο ευρεία από την έννοια «εθνικό νόμισμα». Από την άλλη, η έννοια «αμυντική ικανότητα» είναι πιο στενή σε σχέση με την έννοια «ένοπλες δυνάμεις». Επίσης, κολάσιμη καθίσταται πλέον και η διασπορά ψευδών ειδήσεων που προκαλεί ζημία στον τουρισμό (ίσως ενδεικτική επιλογή αναφορικά με τη σημασία που δίνει η Ελλάδα στην λεγόμενη «τουριστική βιομηχανία»!).

dikaioima-gia-ton-kyvernohoro και <https://www.lawspot.gr/gdpr/dikaioima-sti-lithi>, προσπελάστηκαν στις 12.04.2021).

⁴⁰ Βλ. το σχετικό πόνημα των *Hunt Allcott and Matthew Gentzkow*, Social Media and fake news in the 2016 election, National Bureau of Economics Research, 2017 αναφορικά με τις εκλογές στις ΗΠΑ το 2016 (url: <http://www.nber.org/papers/w23089.pdf>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

⁴¹ Για την καταπολέμηση της προβληματικής των botnets έχει εκδοθεί και η Οδηγία 2013/40/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12.08.2013 για τις επιθέσεις κατά συστημάτων πληροφοριών και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2005/222/ΔΕΥ του Συμβουλίου (το κείμενο της Οδηγίας διαθέσιμο στο url: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:218:0008:0014:EL:PDF>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021) που ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το ν. 4411/2016 (για το κείμενο του νόμου βλ. url: https://www.kodiko.gr/nomologia/download_fek?f=fek/2016/a/fek_a_142_2016.pdf&t=d7e237a47706c669e18310c5becdcdac, προσπελάστηκε στις 12.04.2021). Ωστόσο, η Οδηγία είχε επικεντρωθεί στις επιθέσεις μέσω συστημάτων botnet και όχι σε αυτή τους τη χρήση. Βρισκόμαστε, επομένως, μπροστά σε νέες νομικές προκλήσεις σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

⁴² *Stefan Wojcik, Solomon Messing, Aaron Smith, Lee Rainie & Paul Hitlin*, Bots in the Twittersphere An estimated two-thirds of tweeted links to popular websites are posted by automated accounts – not human beings, Pew Research Center Internet and Technology, 09.04.2018 (url: <http://www.pewinternet.org/2018/04/09/bots-in-the-twittersphere/>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021), *Alexandra Samuel*, How bots took over twitter, Harvard Business Review, 19.06.2015 (url: <https://hbr.org/2015/06/how-bots-took-over-twitter>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

Αξίζει, σε κάθε περίπτωση, να σημειωθεί ότι σε επίπεδο κριτικής ήδη έχει υποστηριχθεί ότι με την αντικατάσταση αυτή των όρων παύει η έννομη προστασία της δημόσιας τάξης, αφού συγκεκριμενοποιούνται εξαιρετικά τα αγαθά που προστατεύονται⁴³. Άρα, κατά μία έννοια περιορίζεται και η εφαρμογή της αφού πρέπει να έχει προκληθεί **«φόβος σε αόριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, που αναγκάζονται έτσι να προβούν σε μη προγραμματισμένες πράξεις ή σε ματαίωσή τους, με κίνδυνο να προκληθεί ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή να διαταραχθούν οι διεθνείς τις σχέσεις»**. Οτιδήποτε ευρισκόμενο εκτός των ως άνω τονισμένων εννοιών (π.χ. δημόσια υγεία) μπορεί κάλλιστα να υποστηριχθεί ότι πλέον δεν προστατεύεται από την εν λόγω διάταξη.

3.3 Όπως εκτέθηκε και ανωτέρω και αναφέρει και η αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019, με την νέα διάταξη καταργείται η διακεκριμένη μορφή του εγκλήματος, που προέβλεπε το δεύτερο εδάφιο της προγενέστερης διάταξης του άρθρου 191 ΠΚ.

Αντίστοιχα, το πλαίσιο ποινής μεταβάλλεται και από *«φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών»*, που προέβλεπε η προγενέστερη διάταξη, πλέον το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ, τιμωρείται με *«φυλάκιση έως τρία έτη»*. Έτσι, επί της ουσίας το πλαίσιο ποινής μειώνεται, αφού με την προγενέστερη διάταξη θα μπορούσε να απειληθεί ποινή έως και πέντε ετών, ενώ πλέον η ποινή που επισύρει η τέλεση του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ δεν μπορεί εκ του νόμου να ξεπερνά τα τρία έτη.

Στην περίπτωση, δε, της αμέλειας – που όπως ήδη αναφέρθηκε, εσφαλμένα αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019, ότι εισήχθη ως δυνατότητα για πρώτη φορά το 2019, ενώ προϋπήρχε από το έτος 1953 (!) – πλέον δεν

⁴³ Θεόδωρος Δανιηλίδης, Το σχέδιο του νέου ποινικού κώδικα αποποινικοποιεί fake news, Ελληνικά Hoaxes, 16 Μαρτίου 2019 (url: <https://www.ellinikahoaxes.gr/2019/03/16/fake-news-kai-neos-poinikos-kodikas/?fbclid=IwAR0i9HAIYXVC4e4li535E2ISerxtaE0PpN273rFMOFj28PagLE71U63JBII>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

επιβάλλεται ποινή στερητική της ελευθερίας, παρά μόνο χρηματική ποινή ή κοινωφελής εργασία⁴⁴.

3.4 Η σημαντικότερη τροποποίηση που εισάγεται με την νέα μορφή του άρθρου 191 ΠΚ είναι το γεγονός ότι πλέον το έγκλημα καθίσταται έγκλημα εκ του αποτελέσματος («με αποτέλεσμα»)⁴⁵.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ως αξιόποιο αποτέλεσμα νοείται μόνον το αποτέλεσμα που ανήκει στην αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ, όπως έχει πλέον αυτή διαμορφωθεί και όχι οποιαδήποτε άλλη επίπτωση ή συνέπεια που προκλήθηκε αιτιωδώς από την πράξη⁴⁶.

Περαιτέρω, παρότι το αδίκημα του άρθρου 191 ΠΚ ανήκει πλέον στα «εκ του αποτελέσματος» εγκλήματα, δέον όπως επισημανθεί ότι δεν υπάγεται και στην ειδική κατηγορία των εγκλημάτων αυτών, ήτοι στα «εκ του αποτελέσματος **διακρινόμενα** εγκλήματα» του άρθρου 29 ΠΚ⁴⁷, όπως η θανατηφόρα σωματική βλάβη (α. 311 ΠΚ),

⁴⁴ Σημειώνεται ότι με το αρ. 98 ν. 4623/2019 «1. Αναστέλλεται η ισχύς των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, ο οποίος κυρώθηκε με τον ν. 4619/11.6.2019 (Α' 95), κατά το μέρος που προβλέπουν την παροχή κοινωφελούς εργασίας είτε ως κύρια ποινή είτε ως μετατροπή στερητικής της ελευθερίας ποινής ή χρηματικής ποινής. 2. Πλημμελήματα, που προβλέπονται σε διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, ο οποίος κυρώθηκε με τον ν. 4619/11.6.2019 (Α' 95), και απειλούνται με μοναδική ποινή την παροχή κοινωφελούς εργασίας, τιμωρούνται με χρηματική ποινή».

⁴⁵ Η επενέργεια στο ενσώματο αντικείμενο μπορεί να έγκειται είτε σε μια μεταβολή της κατάστασής του, συνδεδεμένη, όμως, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, άρρηκτα με τη συμπεριφορά του δράστη (λ.χ. πλαστογραφία, ά. 216 ΠΚ), είτε σε μια μεταβολή ξεχωριστή κατά χώρο και χρόνο από την συμπεριφορά (λ.χ. ανθρωποκτονία, ά. 299 ΠΚ, άμβλωση, ά. 304 ΠΚ). Στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις μπορούμε να κάνουμε λόγο για *εγκλήματα αποτελέσματος* ή κατ' άλλη διατύπωση *ουσιαστικά εγκλήματα*. Στις περιπτώσεις της έλλειψης υλικού αντικείμενου, αντίθετα, όπως και σε εκείνες στις οποίες η μεταβολή της κατάστασής του συνδέεται άρρηκτα με την συμπεριφορά του δράστη, γίνεται λόγος για *εγκλήματα συμπεριφοράς* ή κατ' άλλη διατύπωση για *τυπικά εγκλήματα*. Έτσι, όταν γίνεται λόγος για «αποτέλεσμα» εννοείται η, σύμφωνα με τα παραπάνω, ξεχωριστή (από την συμπεριφορά του δράστη) μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο. Υπ' αυτήν την έννοια λαμβάνεται, ως επί το πλείστο, το «αποτέλεσμα» και στον Ποινικό Κώδικα (βλ. ά. 15, 16, 17). Ν.Κ. Ανδρουλάκης, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Θεωρία για το Έγκλημα, Δίκαιο & Οικονομία, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2000, σελ. 170.

⁴⁶ Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2007, σελ. 147 – 148.

⁴⁷ Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, ό.π., σελ. 148.

τα οποία περιλαμβάνουν ένα εκ δόλου βασικό έγκλημα και ένα περαιτέρω βαρύτερο αποτέλεσμα⁴⁸.

Τοιουτοτρόπως, πλέον θα πρέπει να αποδειχθεί ότι πράγματι επήλθε ανησυχία στο κοινό ένεκα των ψευδών ειδήσεων, προκειμένου να καταστεί τιμωρητέα η διασπορά των ψευδών ειδήσεων και δεν θα αρκεί απλώς από το περιεχόμενό τους οι ψευδείς ειδήσεις να είναι προφανές ή εύλογο πως μπορούν να προκαλέσουν ανησυχία ή φόβο στο κοινό, ώστε η διάδοσή τους να διώκεται ποινικά – απαιτείται, δηλαδή, να έχει επέλθει το αποτέλεσμα της πρόκλησης του φόβου, ώστε να τελείται το συγκεκριμένο αδίκημα.

Είναι γεγονός ότι η μετατροπή του εγκλήματος σε εκ του αποτελέσματος τελούμενο προωθεί έτι περαιτέρω την ελευθερία της έκφρασης. Από την άλλη, δυνάμει της τροποποίησης αυτής στην πράξη για τη θεμελίωση του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ, πιθανότατα δυσχεραίνεται η συγκέντρωση και διατήρηση αποδεικτικών στοιχείων⁴⁹.

Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί, ότι και πριν την ψήφιση της νέας αυτής μορφής της διάταξης του άρθρου 191 ΠΚ, υποστηριζόταν και η άποψη ότι μία είδηση που κανέναν δεν ανησύχησε, χωρίς να μεσολαβήσει γεγονός που να την διαψεύδει, δε θα έπρεπε να κριθεί πρόσφορη («ικανή» κατ' ά. 191 ΠΚ), έστω και αν αφηρημένα φαινόταν στο δικαστήριο ότι θα μπορούσε να είχε ανησυχήσει τους πολίτες. Όπως έχει υποστηριχθεί⁵⁰, θα ήταν σε αυτήν την περίπτωση σαν να «κατηγορούσε» το δικαστήριο τους πολίτες που δεν ανησύχησαν!

Αντίστοιχα, βέβαια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι πλέον η διακινδύνευση πρόκλησης φόβου και ανησυχίας στο κοινό, στο πλαίσιο του άρθρου 191 ΠΚ,

⁴⁸ Τα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα εγκλήματα διακρίνονται σε «γνήσια», τα οποία στοιχειοθετούνται όταν ο δράστης έχει αμέλεια ως προς το περαιτέρω βαρύτερο αποτέλεσμα και σε «μη γνήσια», τα οποία στοιχειοθετούνται ακόμη και όταν ο δράστης έχει δόλο ως προς το βαρύτερο αποτέλεσμα (βλ. Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, ό.π., σελ. 343).

⁴⁹ Θεόδωρος Δανηλίδης, ό.π.

⁵⁰ Γ. Βαβαρέτος, Ποινικός Κώδιξ, έκδ. γ', εκδ. Σάκουλα, 1966, σελ. 476.

δύναται να τιμωρηθεί ως απόπειρα⁵¹ τέλεσης του εγκλήματος που θεσπίζει το άρθρο αυτό. Σε κάθε περίπτωση, τα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα εγκλήματα θεωρούνται κατά την κρατούσα γνώμη δεκτικά απόπειρας⁵². Εξάλλου, η απλούστερη μετάθεση της ποινικής προστασίας (και μαζί με αυτή του αξιοποίνου) σε προγενέστερο στάδιο επιτυγχάνεται με τη γενική απειλή του ποινικού κολασμού της απόπειρας⁵³.

4. Συρροή του εγκλήματος του ά. 191 ΠΚ με άλλα εγκλήματα

4.1 Όπως ήδη αναφέρθηκε, με το θέμα των ψευδών ειδήσεων ασχολούνται και άλλες διατάξεις της ελληνικής έννομης τάξης, πέρα από τη «βασική» διάταξη του ά. 191 ΠΚ. Κατωτέρω, επομένως, θα αναπτυχθούν, με παράλληλη παρουσίαση των διατάξεων αυτών, τα ζητήματα συρροής που ανακύπτουν μεταξύ του άρθρου 191 ΠΚ και αυτών των λοιπών διατάξεων που έχουν σχέση με τη διασπορά, διάδοση ή αναμετάδοση πληροφοριών ή ψευδών ειδήσεων και θα δοθεί και έμφαση στις αλλαγές που επέρχονται με την ψήφιση του ν. 4619/2019.

4.2.1 Η διασπορά ψευδών ειδήσεων ή φημών του άρθρου 191 ΠΚ και προ της τροποποίησής της και έπειτα συρρέει⁵⁴ φαινομενικά με τη διατάραξη της ειρήνης των πολιτών του άρθρου 190 ΠΚ⁵⁵.

⁵¹ Η απόπειρα ενός εγκλήματος μπορεί να τιμωρηθεί μόνον εφόσον δεν μπορεί να επιβληθεί ποινή για το τετελεσμένο έγκλημα. Για τον λόγο αυτό η απόπειρα είναι επικουρική έναντι του τετελεσμένου εγκλήματος. Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος II, Αθήνα, εκδ. ΠΝ Σάκκουλα, 2008, σελ. 4.

⁵² Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, ό.π., σελ. 78

⁵³ Α. Κοτσαλής, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος II, Εκδόσεις ΑΝΤ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2006, σελ. 606-607.

⁵⁴ Για συσχέτιση (συρροή) των ψευδών ειδήσεων με άλλες εγκληματικές συμπεριφορές πρβλ. όλως ενδεικτικώς το άρθρο των David O. Klein & Joshua R. Wueller, Fake news: a legal perspective, Journal of Internet Law, Vol. 20, N. 10, April 2017 (url: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=60111610500811711510802806507107310504208606207207907402808612702908607603110411712010706003311512303502009812601610801406402204308600605007611302009106907310708411906401503412306702400207312203002610506911402804006118077028088085068112082107112120095&EXT=pdf>, προσπελάστηκε στις 12.04.2021).

Έως την ψήφιση του ν. 4619/2019, ωστόσο, η διάταξη του άρθρου 190 ΠΚ καθίστατο σιωπηρά επικουρική⁵⁶ έναντι της διατάξεως του άρθρου 191 ΠΚ, η οποία και υπερίσχυε ως περιέχουσα την βαρύτερη ποινή. Με τις τροποποιήσεις, όμως, που επέφερε ο ν. 4619/2019, το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ μετετράπη σε έγκλημα «εκ του αποτελέσματος», όπως εκτέθηκε και ανωτέρω, με αποτέλεσμα πλέον το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ να απορροφά αυτό του άρθρου 190 ΠΚ, λόγω της αρχής της ειδικότητας^{57,58}.

4.2.2 Αληθινά συρρέει το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ, με τα εγκλήματα των άρθρων 141 ΠΚ (έκθεση ελληνικού κράτους σε κίνδυνο αντιποίνων)⁵⁹, 363 ΠΚ

⁵⁵ Άρθρο 190 ΠΚ: «Απειλή διάπραξης εγκλημάτων. Όποιος δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου απειλεί ότι θα διαπραχθούν εγκλήματα και δημιουργεί έτσι φόβο σε αόριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο έτη ή με χρηματική ποινή».

⁵⁶ Η σιωπηρή επικουρικότητα, σε αντίθεση με τη ρητή που πηγάζει απευθείας από ρητή νομοθετική επιλογή, διαθέτει μια άκρως αξιολογική διάσταση, βασιζόμενη κυρίως στη σχέση που υφίσταται μεταξύ των επιμέρους διατάξεων. Ειδικότερα, η συσχέτιση των δύο διατάξεων που συρρέουν φαινομενικά, μέσα από μια αξιολογική στάθμιση, θα πρέπει να αναδείξει, στην περίπτωση της σιωπηρής επικουρικότητας, μία διάταξη βοηθητική και μία κύρια, ή αλλιώς πρωτεύουσα, η οποία μάλιστα θα πρέπει να είναι και αυστηρότερη. Η ουσία της βοηθητικής λειτουργίας της επικουρικής διάταξης, που σε τελική ανάλυση θα αναδείξει ως μόνη εφαρμοστέα την κύρια, έγκειται στο ότι δεν έχει να εισφέρει καμία απολύτως απαξιολογική διάσταση στην κρινόμενη σχέση συρροής, τέτοια που να επιτρέπει την συντιμώρησή της από κοινού με την πρωτεύουσα. Η απαξία της όλης εγκληματικής συμπεριφοράς καλύπτεται πλήρως και μόνο από την επικρατούσα κύρια, με αποτέλεσμα να εξανεμίζεται πλέον οριστικά και αμετάκλητα η βοηθητική διάταξη. Συνεπώς, πρόκειται για περίπτωση μη τιμώρησης μιας πράξης, η οποία δεν παρουσιάζει πλέον καμία αυτοτέλεια, καθότι αυτή έχει ολοκληρώσει το στόχο της. Βλ. γι' αυτό ενδεικτικά *Η. Γάφου*, Ποινικών Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, τεύχος 2ον, Έκδοσις Βα, 1975, σελ. 439, *Γ.Α. Μαγκάκη*, Ποινικό Δίκαιο, Διάγραμμα Γενικού Μέρους, γ' έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήσης, 1984, σελ. 441, *Σ. Παύλου*, Οι αρχές της φαινομενικής συρροής, I Επικουρικότητα και συρροή, Π. Ν. Σάκκουλας, 2003, σελ. 36, *Κ. Σταμάτη*, Γενικά Αρχαί της φαινομένης συρροής εγκλημάτων και ιδίως της κατ' ιδέαν, Διατριβή υπό υφηγεσία, 1972, σελ. 130, *Κ. Σπινέλλη*, Συστηματική ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα, Π. Ν. Σάκκουλας, σελ. 1195, *Α. Χαραλαμπίκη*, Σύνοψη ποινικού δικαίου, Γενικό Μέρος, II, Η ποινή, Π. Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 304.

⁵⁷ Ειδικότητα μεταξύ δύο ποινικών διατάξεων υπάρχει όταν η μία από αυτές περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία της ειδικής υπόστασης ενός εγκλήματος που προβλέπονται από την άλλη και τουλάχιστον ένα ακόμη. Η ειδική υπόσταση που περιέχει το (τουλάχιστον ένα) επί πλέον στοιχείο έχει, ως έννοια, μεγαλύτερο βάθος από την άλλη, γι' αυτό και η διάταξη που την προβλέπει απωθεί, ως ειδική, την γενικότερη διάταξη και εφαρμόζεται μόνον αυτή, σύμφωνα με το αξίωμα *lex specialis derogate legi generali* (βλ. *Χρ.Χ. Μυλωνόπουλος*, ό.π., σελ. 371).

⁵⁸ *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 230

⁵⁹ Το προστατευόμενο έννομο αγαθό εδώ είναι η εμπέδωση της ειρήνης και η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των κρατών και των λαών, ως ορίζεται και στο ά. 2 παρ. 2 του Συντάγματος (*Μ. Μαργαρίτης – Α. Μαργαρίτη*, Ποινικός Κώδικας Ερμηνεία – Εφαρμογή, Π. Ν. Σάκκουλας, 4η έκδοση, Αθήνα 2020, σελ. 408).

(συκοφαντική δυσφήμιση)⁶⁰, 183 (διέγερση σε ανυπακοή)⁶¹ και 184 (διέγερση σε διάπραξη εγκλημάτων, βιαιοπραγίες ή διχόνοια)⁶², καθώς προσβάλλονται διαφορετικά έννομα αγαθά από τις εν λόγω διατάξεις σε σχέση με το ά. 191 ΠΚ⁶³.

4.2.3 *Αληθινή* συρροή, λόγω της ετερότητας των προσβαλλόμενων εννόμων αγαθών, υφίσταται και μεταξύ της διασποράς του άρθρου 191 ΠΚ και του αδικήματος που περιέχεται στο άρθρο 182 του ν. 1815/1988 «Κύρωση του Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου».

4.2.4 Περαιτέρω, *αληθινή* συρροή υπάρχει και στην περίπτωση του ν. 4443/2016 και του άρθρου 31 αυτού για την αξιόποινη χειραγώγηση της αγοράς, διάταξη που αποσκοπεί στην αλήθεια των πληροφοριών που αφορούν την οργανωμένη αγορά και στην προστασία της εμπιστοσύνης των επενδυτών, της αρχής της ισότητας και της ίσης μεταχείρισης των επενδυτών κατά την πρόσβαση στην πληροφορία. Επιπλέον, *αληθώς* συρρέει το α. 191 ΠΚ και με τα ά. 28 έως 30 του ίδιου ως άνω νόμου, όπου και πάλι η συγκεκριμένη συμπεριφορά έχει ποινική απαξία, καθώς διασαλεύεται η εύρυθμη λειτουργία της Κεφαλαιαγοράς και η ισότητα των ευκαιριών των επενδυτών.

4.2.5 Αξίζει να σημειωθεί ότι το άρθρο 416 ΠΚ⁶⁴, το οποίο λόγω επικουρικότητας υποχωρούσε έναντι του άρθρου 191 ΠΚ, καταργήθηκε με τον ν. 4619/2019, όπως άλλωστε και το αδίκημα του άρθρου 452 ΠΚ, που αφορούσε την

⁶⁰ Προστατευόμενο αγαθό της διάταξης αποτελεί η τιμή ή η υπόληψη του φυσικού προσώπου (*Μ. Μαργαρίτης – Α. Μαργαρίτη*, ό.π. σελ. 1035, 1046).

⁶¹ Προστατευόμενο αγαθό είναι η δημόσια τάξη και ο σεβασμός προς τους νόμους προσώπου (*Μ. Μαργαρίτης – Α. Μαργαρίτη*, ό.π. σελ. 492, ΑΠ 944/98 ΠΧ ΜΘ 541, ΕΦΑθ 42/98 Υπερ 1999.76).

⁶² Προστατευόμενο αγαθό της διάταξης αποτελεί η εσωτερική ειρήνη της ολότητας ή κατ' άλλη άποψη η γενική ησυχία των πολιτών και το αίσθημα ασφάλειάς τους (*Μ. Μαργαρίτης – Α. Μαργαρίτη*, ό.π. σελ. 493).

⁶³ Πρόκειται για διαφορετικά έννομα αγαθά που προσβάλλονται, έτσι και *Γ. Κρίππας*, ό.π., σελ. 508. Βλ. και παρ. 3.2 ως ανωτέρω αναφορικά με τα προστατευόμενα έννομα αγαθά του νέου ά. 191 ΠΚ.

⁶⁴ αρ. 416 ΠΚ: «Όποιος με πρόθεση προκαλεί ανησυχία σε άλλον ή κινητοποιεί την αρχή ή την ένοπλη δύναμη ζητώντας ψευδώς βοήθεια ή χρησιμοποιώντας απόπως σήματα κινδύνου ή με ψευδείς ή δεισιδαιμονικές ανακοινώσεις ή φήμες τιμωρείται με κράτηση ή με πρόστιμο, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη».

άρνηση αποδοχής νομισμάτων, το οποίο μάλιστα συνέρρει αληθινά με την προγενέστερη διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ.

4.2.6 Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συρροή του άρθρου 191 ΠΚ, με τις διατάξεις του ΠΔ 131/2003 και δη με τα άρθρα 11-14 αυτού^{65,66}. Ειδικότερα, το ΠΔ

⁶⁵ Ολόκληρο το κείμενο του ΠΔ 131/2003 στο url: <http://dide.flo.sch.gr/Plinet/Nomothesia-Internet/PD.131-2003.pdf>, (προσπελάστηκε στις 13.04.2021).

⁶⁶ ΠΔ 131/2003 Ενότητα 4:

«Ευθύνη των μεσαζόντων παροχής υπηρεσιών: Άρθρο 11 Απλή μετάδοση

1. Σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας συνισταμένης στη μετάδοση πληροφοριών που παρέχει ο αποδέκτης της υπηρεσίας σε ένα δίκτυο επικοινωνιών ή στην παροχή πρόσβασης στο δίκτυο επικοινωνιών, δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής υπηρεσιών όσον αφορά τις μεταδιδόμενες πληροφορίες, υπό τους όρους ότι ο φορέας παροχής υπηρεσιών:

α) δεν αποτελεί την αφετηρία της μετάδοσης των πληροφοριών,

β) δεν επιλέγει τον αποδέκτη της μετάδοσης και

γ) δεν επιλέγει και δεν τροποποιεί τις μεταδιδόμενες πληροφορίες.

2. Οι δραστηριότητες μετάδοσης και παροχής πρόσβασης που αναφέρονται στην παράγραφο 1 περιλαμβάνουν την αυτόματη, ενδιάμεση και προσωρινή αποθήκευση των μεταδιδόμενων πληροφοριών, στο βαθμό που η αποθήκευση εξυπηρετεί αποκλειστικά την πραγματοποίηση της μετάδοσης στο δίκτυο επικοινωνιών και η διάρκεια της δεν υπερβαίνει το χρόνο που είναι ευλόγως απαραίτητος για τη μετάδοση.

3. Το παρόν άρθρο δεν θίγει τη δυνατότητα να επιβληθεί δικαστικά ή διοικητικά στον φορέα παροχής υπηρεσιών η παύση ή η πρόληψη της παράβασης.

Άρθρο 12

Αποθήκευση σε κρυφή μνήμη

1. Σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, η οποία συνίσταται στη μετάδοση πληροφοριών που παρέχει ένας αποδέκτης υπηρεσίας σε ένα δίκτυο επικοινωνιών, δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής της υπηρεσίας, όσον αφορά την αυτόματη, ενδιάμεση και προσωρινή αποθήκευση των πληροφοριών, η οποία γίνεται με αποκλειστικό σκοπό να καταστεί αποτελεσματικότερη η μεταγενέστερη μετάδοση των πληροφοριών προς άλλους αποδέκτες της υπηρεσίας, κατ' αίτηση τους, υπό τους όρους ότι ο φορέας παροχής υπηρεσιών: (α) δεν τροποποιεί τις πληροφορίες, (β) τηρεί τους όρους πρόσβασης στις πληροφορίες,

(γ) τηρεί τους κανόνες που αφορούν την ενημέρωση των πληροφοριών, οι οποίοι καθορίζονται κατά ευρέως αναγνωρισμένο τρόπο και χρησιμοποιούνται από τον κλάδο,

(δ) δεν παρεμποδίζει τη νόμιμη χρήση της τεχνολογίας, η οποία αναγνωρίζεται και χρησιμοποιείται ευρέως από τον κλάδο, προκειμένου να αποκτήσει δεδομένα σχετικά με τη χρησιμοποίηση των πληροφοριών, και

(ε) ενεργεί άμεσα προκειμένου να αποσύρει τις πληροφορίες που αποθήκευσε ή να καταστήσει την πρόσβαση σε αυτές αδύνατη, μόλις αντιληφθεί ότι οι πληροφορίες έχουν αποσυρθεί από το σημείο του δικτύου στο οποίο βρίσκονταν αρχικά ή η πρόσβαση στις πληροφορίες κατέστη αδύνατη ή μια δικαστική ή διοικητική αρχή διέταξε την απόσυρση των πληροφοριών ή απαγόρευσε την πρόσβαση σε αυτές.

2. Το παρόν άρθρο δεν θίγει την δυνατότητα να επιβληθεί δικαστικά ή διοικητικά στο φορέα παροχής υπηρεσιών η παύση ή η πρόληψη της παράβασης.

Άρθρο 13

Φιλοξενία

1. Σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας συνισταμένης στην αποθήκευση πληροφοριών παρεχομένων από ένα αποδέκτη υπηρεσίας, δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής της υπηρεσίας για τις πληροφορίες που αποθηκεύονται μετά από αίτηση αποδέκτη της υπηρεσίας, υπό τους όρους ότι:

131/2003 περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις «για το ηλεκτρονικό εμπόριο», αποτελεί ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ, και στα άρθρα 11 – 14 αυτού προβλέπεται η ποινική ευθύνη των ενδιάμεσων παρόχων (internet providers). Η παράλειψη του παρόχου να αποσύρει τα ψηφιακά δεδομένα με το παράνομο περιεχόμενο ή να αποκλείσει την πρόσβαση σε αυτά, υποστηρίζεται ότι συνιστά αφενός, μεν, *αυτουργία δια παραλείψεως* (δηλ. ίδια πράξη του παρόχου), αφετέρου, δε, εν στενή έννοια *συμμετοχική δράση* και συγκεκριμένα *απλή συνέργεια διά παραλείψεως* στο εκάστοτε εξεταζόμενο έγκλημα που τελείται με πράξη του χρήστη⁶⁷, οι οποίες συρρέουν φαινομενικά⁶⁸. Αντίθετη γνώμη διατυπώνει ο Μοροζίνης⁶⁹, ο οποίος επισημαίνει ότι «η ως άνω άποψη προβαίνει σε γενίκευση που ισοπεδώνει τις επιμέρους διαφορές των ποινικών υποστάσεων και των πραγματικών περιπτώσεων και ότι οι ειδικές προϋποθέσεις για τον αποκλεισμό ή μη της ποινικής ευθύνης των ενδιάμεσων παρόχων, δεν ασκούν επιρροή στις λοιπές γενικές προϋποθέσεις του ποινικού κολασμού»⁷⁰.

(α) ο φορέας παροχής της υπηρεσίας δεν γνωρίζει πραγματικά ότι πρόκειται για παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία και ότι, σε ό,τι αφορά αξιώσεις αποζημίωσης, δεν γνωρίζει τα γεγονότα ή τις περιστάσεις από τις οποίες προκύπτει η παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία, ή

(β) ο φορέας παροχής της υπηρεσίας, μόλις αντιληφθεί τα προαναφερθέντα, αποσύρει ταχέως τις πληροφορίες ή καθιστά την πρόσβαση σε αυτές αδύνατη.

2. Η παράγραφος 1 δεν εφαρμόζεται όταν ο αποδέκτης της υπηρεσίας ενεργεί υπό την εξουσία ή υπό τον έλεγχο του φορέα παροχής της υπηρεσίας.

3. Το παρόν άρθρο δεν θίγει τη δυνατότητα να επιβληθεί δικαστικά ή διοικητικά στο φορέα παροχής υπηρεσιών η παύση ή η πρόληψη της παράβασης.

Άρθρο 14

Απουσία γενικής υποχρέωσης ελέγχου

1. Οι φορείς παροχής υπηρεσιών δεν έχουν, για την παροχή υπηρεσιών που αναφέρονται στα άρθρα 11, 12, και 13 του παρόντος γενική υποχρέωση ελέγχου των πληροφοριών που μεταδίδουν ή αποθηκεύουν ούτε γενική υποχρέωση δραστήριας αναζήτησης γεγονότων ή περιστάσεων που δείχνουν ότι πρόκειται για παράνομες δραστηριότητες.

2. Χωρίς να παραβιάζονται οι διατάξεις περί προστασίας του απορρήτου και των προσωπικών δεδομένων, οι φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας είναι υποχρεωμένοι να ενημερώνουν πάραυτα τις αρμόδιες κρατικές αρχές για τυχόν υπόνοιες περί χορηγούμενων παράνομων πληροφοριών ή δραστηριοτήτων που επιχειρούν αποδέκτες των υπηρεσιών τους, και να ανακοινώνουν στις αρμόδιες αρχές κατ' αίτηση τους πληροφορίες που διευκολύνουν την εντόπιση αποδεκτών των υπηρεσιών τους με τους οποίους έχουν συμφωνίες αποθήκευσης».

⁶⁷ Η λεγόμενη «αρνητική» συνδρομή (βλ. Χ. Μυλωνόπουλος, ό.π., σελ. 259-263, ΑΠ 609/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 709/2011 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

⁶⁸ Κ. Κακαβούλης, Η συμμετοχική ευθύνη των ενδιάμεσων παρόχων Internet στα διαδικτυακά εγκλήματα, ΠοινΧρον 2015, σελ. 333.

⁶⁹ Ι. Μοροζίνης, ό.π., σελ. 106

⁷⁰ Βλ. και την αναλυτική προσέγγιση του Μοροζίνη σχετικά με την ποινική ευθύνη των φορέων μέσω κοινωνικής δικτύωσης στο πόνημά του ό.π., σελ. 107-111.

4.3 Τέλος, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ⁷¹, η οποία πλέον προβλέπει ότι: «*Άρθρο 162. Εξαπάτηση Εκλογέων. Όποιος με ψευδείς ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που ανάγονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου ή με άλλο τρόπο εξαπατά εκλογέα, με αποτέλεσμα αυτός να μην ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα, να ψηφίσει άκυρα ή να μεταβάλλει το εκλογικό του φρόνημα σε κάποια από τις εκλογές ή τα δημοψηφίσματα του άρθρου 161, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο έτη ή χρηματική ποινή*».

Αρχικώς, από τον παλιό τίτλο του κεφαλαίου στο οποίο υπάγεται και το άρθρο 162 ΠΚ, ήτοι «Εγκλήματα κατά της ελεύθερης άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων», δημιουργούνταν εύλογα η πεποίθηση ότι το προστατευόμενο έννομο αγαθό είναι τα πολιτικά δικαιώματα⁷². Οι διατάξεις όμως του κεφαλαίου Δ' του Ποινικού Κώδικα, στο οποίο και υπάγεται το άρθρο 162 ΠΚ, δεν προστατεύουν όλα τα πολιτικά δικαιώματα, αλλά μόνο το εκλογικό, καθώς επίσης και το δικαίωμα της ελεύθερης συμμετοχής και δράσης μέσω πολιτικών κομμάτων. Έτσι ο νέος τίτλος του τέταρτου κεφαλαίου του ποινικού κώδικα, ήτοι «*Εγκλήματα κατά των Πολιτειακών και Πολιτικών Οργάνων και κατά του Εκλογικού Σώματος*» είναι μάλλον πιο ακριβής, δίχως ωστόσο και πάλι να αναφέρει ξεκάθαρα το έννομο αγαθό, το οποίο

⁷¹ Αναφορικά με την ανάλυση του ά. 162 ΠΚ βλ. το άρθρο εμού του ίδιου Φ. Σπυρόπουλος, Ψευδείς ειδήσεις (“fake news”), συκοφαντικές διαδόσεις και εξαπάτηση των εκλογέων. Η νομική αντιμετώπιση στο ποινικό δίκαιο, εις: Σπυρόπουλος, Φώτιος & Τσουραμάνης, Χρήστος & Λεμπέση, Μάρθα & Χαλκιά, Αναστασία & Χιόνης, Διονύσης (εκδ. επιμ.), Εγκληματολογία: Περιβλεπτον αλεξιφωτον; Τιμητικός τόμος για τον Ομ. Καθηγητή Γιάννη Πανούση, εκδ. Ι. Σίδηρη, Μάιος 2020, σελ. 155 επ.

⁷² Ως πολιτικά δικαιώματα ορίζονται όλα τα δικαιώματα των ενεργών Ελλήνων πολιτών, για τη συμμετοχή τους στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Αρα, τα πολιτικά δικαιώματα είναι τα ακόλουθα: α) Το δικαίωμα κάθε Έλληνα, με μοναδικό κύριο περιορισμό την ηλικία, να εκλέγει και να εκλέγεται στις βουλευτικές εκλογές (άρθρα 51 παρ.3 και 55 Συντάγματος), β) το δικαίωμα του κάθε Έλληνα να γίνεται δεκτός σ' όλες τις δημόσιες υπηρεσίες (άρθρα 4 παρ. 4 και 103 Συντάγματος), καθώς επίσης να εκλέγει και να εκλέγεται στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές (άρθρο 102 παρ. 2 Συντάγματος), γ) το δικαίωμα του κάθε Έλληνα να διορίζεται δικαστής (άρθρο 88 Συντάγματος) και να εκλέγεται ένορκος (άρθρο 97 Συντάγματος), εφόσον διαθέτει να νόμιμα προσόντα και δ) το δικαίωμα κάθε Έλληνα να ιδρύει και να μετέχει ελεύθερα σε πολιτικά κόμματα (άρθρο 29 Συντάγματος), *A.I Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες*, 4η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα ΑΕ, 2013, σελ. 19 και 21.

προστατεύεται και για τον ορισμό του οποίου η ποινική επιστήμη έχει υιοθετήσει διάφορες απόψεις.

Ο Δ. Καρανίκας⁷³ υποστηρίζει ότι προστατεύεται «η ελευθερία ασκήσεως του βασικού δικαιώματος του ελεύθερου πολίτου του εκλέγειν, δι' ου εκδηλούται η λαϊκή κυριαρχία... Δια της αμέσου ή εμμέσου προστασίας του δικαιώματος τούτου εξασφαλίζεται το ανεπηρέαστον της λαϊκής κυριαρχίας». Ο Ηλ. Γάφος⁷⁴ υποστηρίζει ότι «Αντικείμενον προστασίας είναι ο δημοκρατικός σχηματισμός της βουλήσεως, όστις προστατεύεται από την νόθευσιν και εκβίασιν». Η Ελισάβετ Συμεωνίδου – Καστανίδου⁷⁵ καταλήγει ότι: «Το έννομο αγαθό, που θέλησε ο Ποινικός Νομοθέτης, να προστατεύσει στο Δ' Κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα είναι τα εκεί απαριθμούμενα πολιτικά σώματα, με τις αρμοδιότητες που τους αναγνωρίζει το Σύνταγμα. Τα πολιτικά αυτά σώματα αποτελούν για τη Δημοκρατία αυτοτελείς μονάδες αξίας, όχι με την έννοια ότι δεν βρίσκονται σε μία διαρκή σχέση αλληλεξάρτησης, αλλά με την έννοια, ότι η αξία τους δεν ετεροπροσδιορίζεται, αλλά αντίθετα αυτοπροσδιορίζεται από τον ρόλο τους στη διαμόρφωση της βούλησης του κράτους».

Το άρθρο 162 ΠΚ συρρέει αληθινά με τη διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ, καθώς παρότι τα δύο εγκλήματα προσιδιάζουν σε αρκετά σημεία, τα έννομα αγαθά που προστατεύονται από τις δύο αυτές διατάξεις διαφέρουν. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι μάλλον θα έπρεπε συγκεκριμένα αυτές οι δύο διατάξεις να είχαν συμπτυχθεί σε μία, ιδιαιτέρως αν ληφθεί υπόψη ότι ο βασικός λόγος που συζητείται τόσο το θέμα των ψευδών ειδήσεων και σε ευρωπαϊκό και σε παγκόσμιο επίπεδο είναι ακριβώς η επιρροή τους σε εκλογικά αποτελέσματα⁷⁶.

⁷³ Δ. Καρανίκας, Εγχειρίδιον ποινικού δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1954, σελ. 85.

⁷⁴ Ηλ. Γάφος, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, τεύχος δ', Εκδόσεις Αφοί Σάκκουλα, 1963, σελ. 163, σημείωση 1.

⁷⁵ βλ. Ελισάβετ Συμεωνίδου – Καστανίδου, Η ποινική προστασία των πολιτικών σωμάτων στο ελληνικό δίκαιο, Διατριβή για ΑΠΘ, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1982, σελ.50.

⁷⁶ Χαρακτηριστικά, αυξημένα μέτρα προστασίας έλαβε το Facebook σε προσπάθεια προστασίας του εκλογικού αποτελέσματος από την διασπορά ψευδών ειδήσεων στην Ινδία, τον Απρίλιο του 2019 (βλ. Kevin Ponniah, WhatsApp: The 'black hole' of fake news in India's election, BBC NEWS, 06 Απριλίου 2019, url: <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-47797151>, προσπελάστηκε στις 13.04.2021), ενώ ο νόμος με αριθ. 2018-1202 που εξεδόθη στην Γαλλία, στις 22 Δεκεμβρίου του έτους

5. Κριτική προσέγγιση

Ενόψει του γεγονότος ότι το αδίκημα του άρθρου 191 ΠΚ έως και την ψήφιση του ν. 4619/2019 συντελείται και με μόνη τη *δυνατότητα*⁷⁷ να επέλθει ο κίνδυνος και ότι οι τομείς της τιθέμενης σε αμφισβήτηση κρατικής ικανότητας είναι η δημόσια ασφάλεια (δημόσια πίστη), η εξωτερική πολιτική (διεθνείς σχέσεις της χώρας), η νομισματική πολιτική (εθνικό νόμισμα με την παλιά διάταξη, οικονομία με την νέα), η αμυντική πολιτική (ένοπλες δυνάμεις με την παλιά διάταξη και αμυντική ικανότητα με την νέα) και ο τουρισμός με την νέα διάταξη, για τους οποίους ασφαλώς ασκείται (και πρέπει να ασκείται) δημόσιος έλεγχος, αλλά και αντιπολίτευση σε μια δημοκρατική χώρα, γίνεται φανερό ότι η τυχόν προβληματική εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 191 ΠΚ μπορούσε να αποβεί εξαιρετικά επικίνδυνη στην πράξη.

2018, για την καταπολέμηση της χειραγώγησης των πληροφοριών, περιλαμβάνει διάταξη που προβλέπει ότι τα Δικαστήρια της Γαλλίας θα έχουν την δυνατότητα να κρίνουν εάν δημοσιεύσεις που έχουν αναρτηθεί στο διαδίκτυο κατά την περίοδο εκλογών (πιο συγκεκριμένα τρεις μήνες πριν) είναι αξιόπιστες ή αν πρέπει να αποσυρθούν από την εκάστοτε ιστοσελίδα δημοσίευσής τους (για το κείμενο του νόμου στην πρωτότυπη μορφή του βλ. ανωτέρω, υποσημ. 5). Εξάλλου, η μεγάλη σημασία της παραπληροφόρησης και των ψευδών ειδήσεων, ιδίως σε ό,τι αφορά τις εκλογικές διαδικασίες, οδήγησε τον Ιανουάριο του έτους 2018 την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αναθέσει σε Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου (High Level Expert Group – HLEG) την εκπόνηση μελέτης επί των ψευδών ειδήσεων και της διαδικτυακής παραπληροφόρησης (η μελέτη της Ομάδας Ειδικών Υψηλού Επιπέδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (HLEG report), βρίσκεται διαθέσιμη στο url: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>, προσπελάστηκε στις 13.04.2021). Σε ανακοίνωση της Επιτροπής αυτής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, στις Βρυξέλλες, στις 26.04.2018 (βλ. url: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EL/COM-2018-236-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF>, προσπελάστηκε στις 13.04.2021), για τις προκλήσεις που ανακύπτουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου της παραπληροφόρησης, ως δεύτερο σημείο εστίασης των δράσεων περιγράφεται η **ασφάλεια και η ανθεκτικότητα των εκλογικών διαδικασιών**. Ειδικότερα, η ασφάλεια των εκλογικών διαδικασιών ως η βάση για τη δημοκρατία χρήζει ιδιαίτερης προσοχής καθότι τα τελευταία χρόνια έχουν εντοπιστεί περιπτώσεις τακτικών χειραγώγησης στο διαδίκτυο και παραπληροφόρησης κατά τη διάρκεια εκλογών σε τουλάχιστον 18 χώρες, σύμφωνα με την ανακοίνωση της ως άνω Επιτροπής.

⁷⁷ Αυτή η δυνατότητα στηρίζεται στην αξιολογική έννοια της «ικανότητας των ειδήσεων» (για το ότι πρόκειται για αξιολογική έννοια βλ. ΑΠ 1015/1981, ΠοινΧρον 1982, σελ. 300, ΟλομΑΠ 1463/1981, ΠοινΧρον 1982, σελ. 632 επ.). Όσο και αν η κρίση γι' αυτήν σχηματίζεται με βάση αντικειμενικά κριτήρια, όσο και αν η υπαγωγή σ' αυτή των γενόμενων δεκτών πραγματικών περιστατικών υπόκειται στον έλεγχο του Αρείου Πάγου, δεν παύει να αποτελεί αόριστη έννοια και γι' αυτό επικίνδυνη για την εγγυητική λειτουργία του Ποινικού δικαίου. Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, Ποινικό δίκαιο, επιτομή ΓΜ, Εκδ. Σάκκουλα, αρ. 80, *Α. Ψαρούδα – Μπενάκη*, Τα αξιολογικά στοιχεία της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος, Εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, 1971, σελ. 51 επ.

Η πολύ συχνότερη (σε σχέση με το ά. 190 ΠΚ) εφαρμογή του ά. 191 ΠΚ στην πράξη και οι συνεχείς προς το αυστηρότερο τροποποιήσεις του⁷⁸, και μάλιστα κατά την περίοδο της δικτατορικής διακυβέρνησης της χώρας (1967-1974), δείχνουν την τεράστια σημασία για την κρατική εξουσία. Είναι γνωστή εξάλλου η ρήση ότι «όποιος ελέγχει την πληροφόρηση, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα ελέγξει και τη δημόσια τάξη» (Harold Lasswell)⁷⁹.

Η διάκριση ανάμεσα σε γεγονότα και κρίσεις με την οποία επιχειρείται ο περιορισμός του νοηματικού εύρους της διάταξης, ως ισχύει, δεν είναι πάντοτε απολύτως ευχερής (ενδεικτική σκέψη λ.χ. ψευδής ανακοίνωση είδησης αναφορικά με εύρημα/ ανακάλυψη που αλλάζει τη σημασία ενός ιστορικού γεγονότος). Η αδυναμία διάκρισης καθιστά δυσχερή τη δυνατότητα ελέγχου των λόγων της τιμωρίας του δράστη και κυρίως της ενδεχόμενης απαξίας που εκφράζεται για το περιεχόμενο του λόγου⁸⁰.

Σε αυτό το πνεύμα κινείται και σε ευρωπαϊκό επίπεδο η εγκατάλειψη του όρου «ψευδείς ειδήσεις» και η χρήση των όρων «κακή πληροφόρηση» (“malinformation”) ή «παραπληροφόρηση» (“disinformation”)⁸¹ – ωστόσο, η διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ δεν άλλαξε ως προς το σημείο αυτό.

⁷⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι στο αρχικό κείμενο του Ποινικού Κώδικα στη διάταξη προβλεπόταν ποινή φυλάκισης μέχρι ενός έτους ή χρηματική ποινή, έφθασε – με τροποποίηση του 1969 (ν.δ. 372/1969) – σε φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή (!), για να καταλήξει (όπως μετά την πρώτη τροποποίηση από το ν.δ. 2493/1953) σε φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή. Ενώ λοιπόν στο αρχικό κείμενο η προβλεπόμενη ποινή καθιστούσε τη διάταξη σιωπηρά επικουρική απέναντι στο άρθρο 190 (που είναι έγκλημα αποτελέσματος), με τη σημερινή όψη του ά. 191 ΠΚ η σχέση αντιστράφηκε (βλ. *I. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 213, υποσημείωση 6).

⁷⁹ Βλ. *M. Δαρζέντα*, *Η Σχολή της ρεαλιστικής φιλοσοφίας του δικαίου*, Ανάτυπο από ΤοΣ, 1984, σελ.43.

⁸⁰ Βλ. ΑΠ 1126/1994 ΝοΒ 1995, σελ. 93-100, με την οποία κρίθηκε ορθή η καταδίκη υποψήφιου βουλευτή, ο οποίος αναφερόμενος σε συγκεκριμένα γεγονότα ισχυρίστηκε ότι η μουσουλμανική μειονότητα καταπιέζεται. Το δικαστήριο θεωρεί τα αναφερόμενα από το δράστη ως γεγονότα και όχι κρίσεις και καταλήγει το ίδιο σε μια κρίση, ότι η μειονότητα δεν καταπιέζεται, με βάση την οποία χαρακτηρίζει ως ψευδή τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται ο δράστης. Ο δράστης και το δικαστήριο δεν αναφέρονται στα ίδια γεγονότα για να θεμελιώσουν την κρίση τους, π.χ. ο δράστης αναφέρεται στο γεγονός του διορισμού και όχι εκλογής των θρησκευτικών αρχών της μειονότητας και το δικαστήριο στον αριθμό των κατοικιών που χτίστηκαν για μέλη της μειονότητας.

⁸¹ Στην αναφορά της HLEG για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προκρίνονται οι όροι “disinformation” και “misinformation”. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή αποφεύγει σκοπίμως τον όρο

Ωστόσο, με την εισαγωγή των τροποποιήσεων της διατάξεως και της μεταβολής της σε έγκλημα εκ του αποτελέσματος, ο νομοθέτης μας μεταθέτει στην αντίπερα όχθη και από εκεί που η προβληματική που ανέκυπτε από την εφαρμογή του άρθρου 191 ΠΚ ήταν η περιστολή του ελεύθερου λόγου και της ελευθερίας της έκφρασης, έχουμε πλέον να αντιμετωπίσουμε μια διάταξη στην οποία θα συναντήσουμε δυσχέρειες σε ό,τι αφορά την απόδειξη ότι όντως επήλθε ανησυχία και φόβος στους πολίτες. Βέβαια, είναι σε κάθε περίπτωση εσφαλμένη και η εξάρτηση της διάταξης και εν γένει της ποινικής απαξίας από την επιδραστικότητα των ειδήσεων η οποία μεταθέτει υπέρμετρα το αξιόποινο σε μια «αφελή» συνεπειοκρατία και δίνει τη δυνατότητα να απαλλαγεί εύκολα ο δράστης (λ.χ. σε περίπτωση που το καθεστώς της αλήθειας αποκαταστάθηκε πολύ γρήγορα ή η τετελεσμένη προσπάθεια επιρροής του ήταν αρκετά ανίσχυρη για να πιάσει τόπο). Εξάλλου, η διασπορά μιας ψευδούς είδησης μπορεί να έχει έμμεσες / μακροπρόθεσμες επενέργειες (π.χ. μια δημιουργία γενικευμένης κυνικής συνείδησης του λαού ή απώλεια της πνευματικής του εγρήγορσης σε βάθος χρόνου). Σε τέτοιες περιπτώσεις ο πράττων δεν αποθαρρύνεται καθόλου και, συνεπώς, ενδεχομένως η γενικοπροληπτική λειτουργία της διάταξης να καταλήγει ατελέσφορη.

Περαιτέρω, όπως αναλύθηκε και ανωτέρω, οι συναφείς (και συρρέουσες) διατάξεις είναι αρκετές και δυστυχώς ο νομοθέτης δεν άδραξε την ευκαιρία, ενόψει της αναθεώρησης και τροποποίησης του ποινικού κώδικα, να τις επισκοπήσει αποτελεσματικά και να προβεί στην διαμόρφωση μία ενιαίας και επαρκούς νομικής αντιμετώπισης της παραπληροφόρησης και των ψευδών ειδήσεων, είτε αυτές διαταράσσουν την ειρήνη των πολιτών, την χρηματιστηριακή αγορά, επηρεάζουν την οικονομία ή την αμυντική ικανότητα των πολιτών, είτε έχουν ως στόχο την αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος και την επένεργεια επί του εκλογικού τους

«ψευδείς ειδήσεις»: «... ο όρος είναι ανεπαρκής για να συλλάβει το περίπλοκο πρόβλημα της παραπληροφόρησης, το οποίο περιλαμβάνει περιεχόμενο που δεν είναι πραγματικά ή εντελώς «ψεύτικο» αλλά κατασκευασμένες πληροφορίες που αναμειγνύονται με γεγονότα και πρακτικές που ξεπερνούν οτιδήποτε μοιάζει με «ειδήσεις» προκειμένου να συμπεριλάβει κάποιες μορφές αυτοματοποιημένων λογαριασμών που χρησιμοποιούνται για ... δίκτυα ψεύτικων ακόλουθων, για κατασκευασμένα βίντεο, για στοχοθετημένη διαφήμιση...» (βλ. HLEG report, όπ. π., σελ. 5).

φρονήματος. Παρά την τροποποίηση και την επικαιροποίηση του ποινικού μας δικαίου, οι σχετικές με τις ψευδείς ειδήσεις διατάξεις παραμένουν «ὡσπερ λίθοι τε καὶ πλίνθοι καὶ ξύλα καὶ κέραμος ἀτάκτως μὲν ἔρριμμένα οὐδὲν χρήσιμα...».

Έτσι, η τροποποίηση του άρθρου 191 ΠΚ κινείται μάλλον σε λάθος κατεύθυνση - οι συγκεκριμένες τροποποιήσεις του άρθρου αυτού δεν περιγράφουν την τιμωρητέα πράξη με τρόπο που να διασφαλίζεται η προστασία του κοινού από την παραπληροφόρηση, δεδομένου και του εμφανή περιορισμού σε ό,τι αφορά το πεδίο εφαρμογής της διάταξης (βλ. και ανωτέρω παράγραφο 3.2). Θα πρέπει λοιπόν η διάταξη του ά. 191 ΠΚ να αναθεωρηθεί έτι περαιτέρω και να προσδιορίζει την πράξη με βάση ένα αποτέλεσμα συγκεκριμένης διακινδύνευσης το οποίο και θα προσδιορίζει την απαξία της πράξης σύμφωνα με τους όρους που χρησιμοποιούνται πλέον σε ευρωπαϊκό επίπεδο (βλ. ανωτέρω), πάντοτε υπό το πρίσμα και της νομολογίας του ΕΔΔΑ αναφορικά με την ελευθερία της έκφρασης⁸².

Επιπρόσθετα, η διάταξη πρέπει να προσαρμοστεί στα δεδομένα της επικοινωνίας μέσω συστημάτων πληροφοριών ακόμη και η απλή αναφορά στο «διαδίκτυο» δεν φαίνεται να είναι επαρκής. Το γεγονός ότι οι συνεχείς (πλέον και αυτοματοποιημένες) κοινοποιήσεις μέσω των κοινωνικών δικτύων των δήθεν ειδήσεων, δεδομένου και ότι σήμερα για τους περισσότερους τα κοινωνικά δίκτυα αποτελούν πρωτογενή πηγή πληροφόρησης⁸³, έχουν αυξήσει αλματωδώς τις δυνατότητες διασποράς των ψευδών αυτών ειδήσεων. Η διάταξη του ά. 191 ΠΚ χαίρει εφαρμογής και στο διαδίκτυο και στα συστήματα πληροφοριών (όπως ανωτέρω αναλύθηκε) – ωστόσο, η επικαιροποίησή της πρέπει να είναι στραμμένη προς την αυξανόμενη χρήση των συστημάτων πληροφοριών και τις τεράστιες

⁸² Σύμφωνα με το ά. 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, η ελευθερία της έκφρασης μπορεί να περιορίζεται σύμφωνα με τον νόμο (βλ. σχετικά HLEG Report) και την Χάρτα των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ιδίως ά. 52) υπό τρεις προϋποθέσεις [απόφαση ΕΔΔΑ PENTIKÄINEN v. FINLAND (20.10.2015) (§37)]: 1) ο περιορισμός να προβλέπεται στο νόμο, 2) να έχει αποδεκτή αιτιολογία και 3) να είναι απαραίτητο σε μια δημοκρατική κοινωνία]. Ολόκληρη η απόφαση στο url: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158279> (προσπελάστηκε στις 13.04.2021).

⁸³ Fake News Detection on Social Media, ό.π.

αλλαγές που έχουν λάβει χώρα στο πεδίο της (ανα)μετάδοσης και διασποράς πληροφοριών.